

Knygotyra
2021, vol. 77, pp. 20–71

ISSN 0204–2061 eISSN 2345–0053
DOI: <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2021.77.89>

ŽYGIMANTO AUGUSTO LAIKŲ PATRANKŲ ĮRAŠAI EPIGRAFINĖS KULTŪROS ASPEKTU

Kšištof Tolkačevski

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Knygotyros, mediotyros ir leidybos tyrimų katedra
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
El. paštas ksistof.tolkacevski@kf.vu.lt

Santrauka. *Bet koks daiktas, pažymėtas epigrafiniu raštu, tampa išskirtinis tokių pačių daiktų visumoje, įgyja paminklo statusą. O XVI a. įrašais (tekstais ir vaizdais) buvo ženklinamos ir patrankos: vienos kurtos karybai, kitos – tam tikram įvykiui įamžinti. Žygimanto Augusto valdymo laikais Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK) buvo sukurta patrankoms lieti reikalinga infrastruktūra, kuri leido gausiai gaminti pabūklus ir ruošti karui su Maskvos Didžiąja Kunigaikštyste. Straipsnyje pasitelkus originalius bei publikuotus archyvinčius šaltinius, saugomus užsienio šalių (Lenkijos, Švedijos) atminties institucijose, bandyta rekonstruoti patrankų įrašus. Sudarytas 67 tiriamojo laikotarpio patrankų įrašus apimantis priedas leido struktūruoti ant pabūklų buvusius epigrafinčius įrašus. Pasitelkus paskutiniojo Jogailaičio egodokumentinį palikimą straipsnyje ištirtas patrankų įrašų funkcionalumas epigrafinės kultūros kontekste, atkreipiant ypatingą dėmesį į įrašo atsiradimo aplinkybes. Tai iki šiol istoriografijoje buvo menkai tyrinėta. Sukaupti ir išanalizuoti duomenys leido prieiti išvadą, kad būtent pats LDK valdovas tiesiogiai darė įtaką patrankų formai, pavadinimams bei įrašų turiniui.*

Reikšminiai žodžiai: *Žygimantas Augustas, epigrafika, epigrafinė kultūra, patrankos.*

Received: 2021 08 23. **Accepted:** 2021 10 25

Copyright © 2021 Kšištof Tolkačevski. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access journal distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Aspects of the Epigraphic Culture of Cannon Inscriptions during the Reign of Sigismund Augustus

Abstract. *Any object marked with epigraphic writing becomes unique in the totality of the same objects and acquires the status of a monument. In the 16th century, cannons were also marked with inscriptions (texts and images): some were created for warfare, others – to commemorate a certain event. During the reign of Sigismund Augustus, the Grand Duchy of Lithuania created the necessary infrastructure for cannon casting, which allowed it to produce large numbers of cannons to prepare for its war with the Grand Duchy of Moscow. The article attempts to reconstruct inscriptions on cannons using original and published archival sources stored in memory institutions in foreign countries (Poland, Sweden). An appendix covering 67 cannon records made it possible to perceive the structure of such inscriptions. Meanwhile, with the help of the ego-documentary legacy of the last Jagiellonian ruler, it was possible to study the functionality of cannon recordings in the context of epigraphic culture, paying special attention to the stages of the record's emergence. This has so far been little studied at all. The collected data allowed to reach the conclusion that it was the ruler of the Grand Duchy of Lithuania who directly influenced the form, names, and content of the inscriptions on cannons.*

Keywords: *Sigismund Augustus, epigraphy, epigraphic culture, inscription, cannons.*

ĮVADAS

Sovietinėje ir posovietinėje istoriografijoje buvo plačiai vartojamas „paminklo“¹ terminas siekiant pabrėžti juo pavadinto objekto svarbą tam tikrai žmonių bendruomenei. Paminklais vadiname ne tik monumentus, fundamentalius mokslinius darbus, bet ir gamtos paveldo objektus². Svarstant, kas objektui suteikia paminklo statusą, pirmiausia derėtų išskirti intenciją. O tam, kad ji būtų žinoma tuo suinteresuotai visuomenei, objektas turi būti paženklintas

- 1 XXI a. pastebimas perėjimas nuo „paminklo“ sąvokos prie „paveldo“ (o kartu ir nuo paminklosaugos prie paveldosaugos). Plačiau žr. ČEPAITĖ, Rasa. *Laikas ir akmenys*. Vilnius, 2005, p. 326–342.
- 2 Gamtos paminklai dargi yra rūšiuojami į geologinius, hidrogeologinius, geomorfologinius, hidrografinius, botaninius ir zoologinius. Plačiau žr.: PAKALNIS, Romas. Gamtos paminklai. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieinamas internetu: <<https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-gamtos-paminklai/> [žiūrėta 2021 02 05]>.

sutartiniais ženklais, kuriuos visuomenė gebėtų iššifruoti ir kurie padėtų rasti vietą atmintyje šiam objektui³.

Taip ypatingą statusą turintiems objektams galime priskirti ir niekuo neišsiskiriančius granito luitus, kurie dėl juose įrėžtų tekstų XIX a. tapo antkapiniais paminklais (jie labai svarbūs velionio artimiesiems), ir ginklus, kurie dėl įrėžtų tekstų⁴ tampa valstybine insignija, įvykį įamžinančiu paminklu, svarbiu tautai. Taigi, rašto – šiuo atveju epigrafinio rašto⁵ – paskirtis „įpaminklinant“ objektą yra kertinė.

Kada Lietuvoje pradėti statyti pirmieji paminklai – monumentalūs objektai su įrašais, – pasakyti sunku. Ligšioliniai tyrimai leidžia spėti, jog raštas Lietuvos teritorijoje pradėtas vartoti atsiradus valdovo kanceliarijai, mezgant santykius su užsienio valstybėmis ir Šventuoju Sostu. Po krikšto rašto vartojimas galėjo įgauti didesnę pagreitį. Ar Lietuvos teritorijoje buvo vartotas kitoks raštas, nėra žinoma. Istoriografijoje egzistuoja nuomonių, kad senovės baltai taip pat galėjo vartoti runas⁶.

Lenkų istorikas Marcelis Kosmanas, aptardamas senojo lietuvių tikėjimo nykimą, rašė, kad „akmenys, medžiai, šaltiniai, kurie senovės lietuvių buvo laikomi šventais, po Lietuvos krikšto buvo pradėti „krikščioninti“, pastatant prie jų kokį nors krikščionybės simbolį“⁷. Minėtieji simboliai (kryžiai, koplytėlės ir pan.)⁸ dažnai buvo su įrašais, kuriuos kažkas turėjo skaityti. Vis dėlto, kalbant apie epigrafinio rašto vartojimą, galima atrasti ir kitokių jo ankstyvojo panaudojimo formų. Vienas iš jų – rašymas ant patrankų.

Artilerija lietuvių kariuomenėse jau tikrai naudota kovų su kryžiuočiais metu Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio laikais⁹. Tai buvo daug kainuo-

3 Pgl. CONNERTON, Paul. *Jak społeczeństwa pamiętąją*. Przekład i wstęp Marcin Napiórkowski. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2012, p. 12.

4 Pavyzdžiui, Abiejų Tautų Respublikos ordinų ceremonijų kalavijas, sukurtas Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio karūnacijai. Jame buvo įrėžtas šį įvykį įamžinantis įrašas: *Stanislaus Augustus Rex Dedit ANNO 1764*.

5 TOLKAČEVSKI, Kšištof. Rusiški epigrafiniai memorialiniai XIX amžiaus įrašai Vilniaus katalikiškose kapinėse. *Knygotyra*, 2016, t. 66, p. 281–282.

6 POLIAKOVAS, Olegas; SKRODENIS, Stasys. Runos. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 20, 2011, p. 453–454.

7 KOSMAN, Marceli. *Drogi zaniku pogaństwa u Baltów*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1976, s. 241. Plačiau žr. DEKSNYS, Bronius. Senasis Onuškis, 400 metų vadintas Hanušiskiais. Iš *Lietuvos lokaliniai tyrimai*. Vilnius, 2010, p. 1–40.

8 SURDOKAITĖ-VITIENĖ, Gabija. XVI–XVIII a. religiniai paminklai LDK: dokumentų liudijimai, paminklų funkcijos ir paplitimas. *Menotyra*, 2015, t. 22, nr. 1, p. 45–72.

9 BRENSZTEJN, Michał. *Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Wilno, 1924, p. 8.

jantis ir ypač gerbtas karo įrankis. Patrankoms buvo suteikiami vardai, ant jų raižomi įvairūs užkeikimai, moto, kilmės įrašai ir pan. Dėl didelių gamybos sąnaudų jų neturėta daug, todėl turimomis patrankomis buvo ypač rūpinamasi. Kai kurios patrankos atsirasdavo kaip padėkos aktas, tam tikro įvykio įamžinimo forma. Pavyzdžiui, 1583 m. Rygos miesto gyventojai padovanojo ypatingai papuoštą patranką¹⁰ Lenkijos Karalystės didžiajam etmonui Jonui Zamoiskiui (1542–1605) kaip padėkos ženklą išvadavus juos nuo Rusijos agresijos. Patranka buvo dabinta dėkingumo kupiniais įrašais¹¹, įamžinančiais J. Zamoiskio atminimą, bei kaštonų vaisių, vynuogių kekių, putinų ir kaštonų lapų raižiniais¹².

Todėl šio straipsnio **tikslas** yra ištirti patrankų įrašų funkcionalumą epigrafinės kultūros kontekste¹³. Tikslui pasiekti keliami **uždaviniai**: 1) surinkti ir suregistruoti patrankų įrašus; 2) ištirti įrašų atsiradimo istorinį kontekstą; 3) atskleisti patrankų įrašų panaudojimo aspektus.

Tyrimo **objektas** **chronologiškai** apima Žygimanto Augusto valdymo laikus (1544¹⁴–1572), kadangi šis Lietuvos didysis kunigaikštis ypač rūpinosi LDK artilerijos bazės atnaujinimu, dėl ko atsirado rašytinių šaltinių, leidžiančių tirti patrankų įrašus būtent epigrafinės kultūros aspektu.

Tyrimas apima patrankas, išlietas Žygimanto Augusto laikais, kurių nuosavybės ženklai (herbai, įrašai) nurodo priklausomybę Žygimantui Augustui arba kuriomis jis valdymo metu disponavo valstybės reikmėms (išlietos ir įgytos ir ankstesnių monarchų rūpesčiu). Ant tokių patrankų yra nurodyti Lietuvos ir Lenkijos herbai, o disponavimą patvirtina rašytiniai šaltiniai. Į tyrimą neįtrauktos anksčiau išlietos patrankos su minėta heraldika, kadangi nėra žinoma, ar

- 10 <<https://muzeumarsenal.pl/pl/projekty/kultura-w-sieci/396-kopia-polkartauny-24-funtowej>> [žiūrėta 2021 04 19].
- 11 HORODYSKI, Bogdan. «Armata» arsenalu zamojskiego. *Teka Zamojska*, 1938, rocznik 1, zeszyt 3. Zamość, p. 129–153.
- 12 GRODZISKA, Maria. Zabytkowe działa spizowe w zbiorach polskich. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1960, t. 6, część 2, Warszawa, p. 362.
- 13 Epigrafinė kultūra derėtų laikyti epigrafinio įrašo kūrėjo, memorialo, kuriame jis įrėžtas, gamintojo, vartotojo (užsakovo) ir skaitytojų bei visų jų tarpininkų išugdytus gebėjimus bei procesus, naudojamas asmeninėms ir visuomenės reikmėms tobulinant memorialo ir įrašo teikiamas estetines, informacines, komunikacines ir rekreacines vertybes. Plačiau žr. TOLKAČEVSKI, Kšištof. *Epigrafinio įrašo kultūra ir komunikacija: XIX a. Vilniaus memorialinių įrašų pagrindu* [daktaro disertacija], 2016, p. 62–72.
- 14 Žygimantas Augustas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu tapo 1529 m., bet faktiškai valdžią gavo 1544 m. Plačiau žr.: LUKŠAITĖ, Ingė; MATULEVIČIUS, Algirdas. Žygimantas Augustas. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Priemas internetu: <<https://www.vle.lt/straipsnis/zygimantas-augustas/>> [žiūrėta 2021 05 06].

Žygimantas Augustas galėjo jomis disponuoti. Taip pat į šį tyrimą nepateko patrankos, priklausiusios LDK didikų giminėms (privati artilerija), etmonams ar atskiriems miestams. Kadangi atskiri Lietuvos ir Lenkijos artilerijos parkai atsirado tik po Vladislavo Vazos reformų, XVI a. patrankas sudėtinga priskirti kuriai nors konkrečiai šaliai. Žygimantas Augustas tęsė tėvo politiką ir patrankas laikė Krokuvos, Vilniaus, Tykocino (paties įsteigtame) bei Lvovo arsenaluose, o reikalui esant patrankos buvo gabenamos iš vieno arsenalo į kitą¹⁵. Todėl geografiniu požiūriu tyrimo objekto negalima priskirti konkrečiai vietai. Visų laikotarpių patrankų įrašų tyrimas dėl patrankų ir įrašų gausos *in corpore* galėtų tapti plačia studija arba monografija.

Dalykiniu požiūriu tyrimas apima tik užrašus, o ant patrankų esantys ikonografiniai raižiniai, stilizuoti bareljefai ir ornamentika nėra šio tyrimo objektas. Išimčių sudaro herbai, kadangi tai yra nuosavybę patvirtinanti informacija, dažnai papildanti pagrindinį įrašą.

Tyrimo **metodologija**. Atlikus išsamų istoriografinį tyrimą, buvo surinkta šaltinių visuma. Pasitelkus dokumentų turinio tyrimo metodą sukurta Žygimanto Augusto laikų patrankų įrašų bazė (1 priedas), kurios turinys nagrinėjamas istoriniu, semiotiniu požiūriais.

ŠALTINIAI

Įrašai ant patrankų jau seniai susilaukė tyrėjų dėmesio. Dėl abiem tautoms bendro paveldo turima tyrimų tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje. Šio tyrimo šaltiniotyrinė bazė yra sudaryta iš trijų gausių archyvinės bei muziejinės medžiagos blokų.

Bene vienas iš pirmųjų pabūklų įrašais susidomėjo istorikas Mikalojus Malinovskis. Jis dar 1864 m. publikavo 1565 m. inventorių¹⁶, kuriame surašytos Lietuvos ir jai pavaldžiose (Livonijos, Rusios) tvirtovėse buvusios patrankos, paminint ir įdomesnių įrašų fragmentus. Dokumente minėtos patrankos buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio žinioje. M. Malinovskis rėmėsi dokumento nuorašu, kurį 1818 m. Adomo Čartoriskio (Adam Czartoryski) pavedimu

15 GÓRSKI, Konstanty. Sztuka wojenna w Polsce za Zygmontów. *Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi*, 1890, t. 4, z. 2, p. 243.

16 Strzelba i Munitia własnym nakładem sprawiona w Wilnie i na Zamki pograniczne rozesłana W. D. LX. V. In *Stanisława Łaskiego wojewody Sieradzkiego prace naukowe i dyplomatyczne. Wydane z rękopismów Muzeum Wileńskiego, i przedmową Mikołaja Malinowskiego, oraz z dodatkiem dzieł Jana Tarnowskiego z jedyne go egzemplarza biblioteki Kórnickiej*. Wilno, Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1864, p. 251–289.

atliko¹⁷ Boguslavas Tušinskis¹⁸ (Bogusław Tuszyński). Pats nuorašas yra saugomas Čartoriskų bibliotekoje Krokuvoje (Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Sygn: rps nr 1614). Kadangi publikuojant dokumentą buvo remtasi ne originalu, bet kopija, dera atkreipti dėmesį, kad publikacijoje pasitaiko netikslumų tiek cituojant pačius įrašus, tiek nurodant patrankų kalibrą ir svorį¹⁹. Todėl sudarant 1 priedą buvo vadovautasi suskaitmenintu dokumento originalu.

Pats inventoriaus originalas²⁰ yra saugomas Švedijoje, Karališkosios bibliotekos (*Kungliga Biblioteket*) Rankraščių skyriuje (*Handskriftenheten*, signatūra D 1473). Dokumentą apžvelgė ir mokslinei bendruomenei trumpai pristatė istorikas Darius Antanavičius²¹. Šiuo metu dokumentas yra suskaitmenintas ir laisvai prieinamas Švedijos karališkosios bibliotekos internetinėje svetainėje²².

Inventoriaus originale inskripcijos rašytos juodu rašalu, šalia pateikiamas ir patrankos kalibras. Patrankų įrašai suskirstyti pagal pabūklo tipus (pavadinimus), užrašytus raudonu rašalu. Pabrėžtina, kad inventoriuje patrankų sąrašuose pasitaiko ir daugtaškių tose vietose, kur paprastai būdavo rašomi patrankų įrašai. Galima manyti, kad arba inventoriaus autorius nenorėjo vargintis nurašinėti visų patrankų įrašų, o jos juos turėjo, arba likusios patrankos įrašų neturėjo. Prielaidos, jog daugtaškis galėjo nurodyti anksčiau cituotą įrašą, iš esmės laikytis nederėtų, nes patrankų dydžiai svyravo, todėl kažin ar įrašai galėjo būti identiški. Be to, manytina, kad inventoriaus autorius nurodė neišsamius įrašus, o tik jam patikusią įrašų fragmentus, mat niekur nėra nurodoma patrankos išliejimo data. Nors paprastai tokia informacija būdavo nurodoma ant daugumos patrankų. Taip pat inventoriaus autorius nutyli ir herbų buvimą. Prie minėto dokumento dirbęs istorikas Tadeusz Marianas Nowakas parengė detalų istorinį tyrimą²³. Vis dėlto patrankų įrašai netapo šio jo tyrimo dalimi.

- 17 ANTANAVIČIUS, Darius. Nežinoma–žinoma Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo raštinės knyga. *Lietuvos metrikos naujienos* 2003, 2005, nr. 7, Vilnius, p. 28.
- 18 Kitur autoriumi nurodomas Bartłomiejus Tutinskis (Bartłomiej Tutyński). Plg. NOWAK, Tadeusz Marian. Sprzęt artylerii polskiej XVI wieku w świetle inwentarza z lat 1551–1565. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1963, t. 9, cz. 2, Warszawa, p. 287.
- 19 ANTANAVIČIUS, Darius. Nežinoma–žinoma Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo raštinės knyga. *Lietuvos metrikos naujienos* 2003, 2005, nr. 7, Vilnius, p. 28–29.
- 20 Strzelba y Munitia własnym nakładem IKM sprawiona w Wilnie y na Zamki pogranicne rozesłana MDLXV, 114 lap. *Kungliga Biblioteket, Handskriftenheten*, D 1473.
- 21 Ten pat, p. 26–29.
- 22 <<http://libris.kb.se/bib/20039635>> [žiūrėta 2021 10 19]. Už nuorodą dėkoju dr. Dariui Baronui.
- 23 NOWAK, Tadeusz Marian. Sprzęt artylerii polskiej XVI wieku w świetle inwentarza z lat 1551–1565. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1963, t. 9, cz. 2, Warszawa, p. 281–302.

Nepaisant to, pats dokumentas tapo daugelio XX ir XXI a. patrankų bei jų įrašų tyrimų pagrindu.

Antrą šaltinių bloką sudaro patrankų piešiniai, saugomi Švedijoje. Įvairių karų su švedais metu, ypač 1598–1656 bei 1701–1704 m., nemažai patrankų iš Lietuvos ir Lenkijos buvo išvežta į Švediją kaip trofėjus. Švedai atlikdavo savotišką inventorizaciją – patrankas pažymėdavo savais įrašais. 1701–1704 m. perimtas Abiejų Tautų Respublikos patrankas švedų karininkas Pilypas Telotas (Philippus Thelott)²⁴ 1707 m. kruopščiai perpiešė, labai detalai atskleisdamas ornamentus, herbus ir įrašus. Tarp patrankų randama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Lenkijos Karalystės, įvairių miestų bei privačių bajorų (ypač Radvilų) artilerijos pabūklų. Šiuo metu šis rankraštinis paveldas yra saugomas Armijos muziejuje Stokholme (naujosios signatūros: Armemuseum, Ritnigssamlingen, nr. 5377, 5378, 5379). Bene pirmasis dalį šių piešinių publikavo istorikas Aleksandras Czołowski 1902 metais²⁵. Piešinių rinkinį kaip visumą nagrinėjo ir didžiausią indėlį paliko jau minėtas istorikas T. M. Nowakas. Rinkinio pagrindu jis parengė išsamią, chronologiškai ir tipologiškai sutvarkytą patrankų įrašų publikaciją su vertimu į lenkų kalbą²⁶ bei pačių įrašų tyrimą²⁷. Taip pat T. M. Nowakas naudojosi ir kitose bylose (senosios signatūros: Armemuseum, Ritnigssamlingen, nr. 4393, 4693, 5357, 5358, 5359) rastais piešiniais, kurie nepateko į suskaitmenintą Pilypo Teloto kolekciją. Todėl lenkų istoriko darbas įgyja ypatingą vertę. Žinoma, dėl medžiagos gausos ir sudėtingumo publikacijose pasitaiko įrašų perrašymo ir vertimo netikslumų. Verta pabrėžti, kad T. M. Nowako surinkti šaltiniai tapo pagrindu ir kitų mokslininkų tyrimams²⁸.

Trečias šaltinių blokas apima muziejuose Lenkijoje saugomų patrankų inventorių, kurį sudarė ir publikavo Maria Grodzicka²⁹. Jos publikacijos pagrindas – išsamus menotyrinis tyrimas bei 104 patrankų įrašai ir piešiniai.

24 Autorystę nustatė T. M. Nowakas.

25 CZOŁOWSKI, Aleksander. Zabytki polskie w Szwecji. *Rocznik Krakowski*, 1902, t. V, Kraków, p. 173–182.

26 NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki dział zdobytych przez Szwedów w Polsce w XVII i na początku XVIII w. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1976, t. 20, Warszawa, p. 285–333.

27 NOWAK, Tadeusz Marian. O „mówiących działach” artylerii polskiej XVI–XVIII wieku. *Napis*, Seria XII, 2006, Warszawa, p. 379–383.

28 SAWICKI, Mariusz. Artyleria litewska na przełomie XVI i XVII wieku. Koszty transportu na wojnę inflancką w latach 1601-1602. In *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*. T. 3, pod red. Wojciecha Walczaka i Karola Łopateckiego. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2012, p. 91–106.

29 GRODZICKA, Maria. Zabytkowe działa spiżowe w zbiorach polskich. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1960, t. 6, cz. 2, Warszawa, p. 358–414.

Be šaltinių publikacijų ir su jomis susijusių anksčiau aptartų tyrimų, istoriografijoje turima ir platesnio konteksto tarpdisciplininių veikalų. Bene pirmasis artilerijos istorija susidomėjo pulkininkas Konstanty Górski (1826–1898), kuris surinko gausią šaltinių bazę ir parengė (knyga išleista jau autoriui mirus) fundamentalų veikalą³⁰ apie Lenkijos (o kartu ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės) artilerijos istoriją. Kaip kariškis, jis turėjo naudingų pastebėjimų ir pamąstymų apie artilerijos liejimą ir naudojimą. Kiek vėliau pasirodė mokslinis Mykolo Brenšteino darbas³¹ apie patrankų ir varpų liejimą Lietuvoje. Ko gero, jis pirmasis susiejo šias dvi sritis, kurias jungė tie patys meistrai, taip pat jis aptarė patrankų liejimo ir naudojimo LDK aspektus. M. Brenšteinas skyrė vietas ir patrankų įrašams.

Šių laikų istoriografijoje turima naujų išvalgų patrankų, ypač XVI–XVII a., tyrimuose. Pastebėtina, kad tyrimai nėra kompleksiniai, labiau orientuojasi į tam tikras paveldo / istorijos problemas. Keli tyrimai yra skirti Radvilų arsenalui. Bene pirmieji Biržų pilies arsenalu susidomėjo istorikai Edvardas Gudavičius ir Irena Švereikaitė. Jie paskelbė 1686 m. Biržų pilies arsenalo inventorių, kuriam matyti ir tam tikros įrašų nuotrupos ar motyvai³². Prie dokumento grįžta vėliau, atsiradus papildomų duomenų³³.

Biržų pilies artileriją ištyrė istorikas Deimantas Karvelis³⁴. Pasitelkęs gausią šaltinių bazę jis ne tik rekonstravo arsenalo inventorių, bet ir nustatė pagrindinius meistrus, gaminusius ginklus, aptarė arsenalo funkcionalumą. Nesvyžiaus Radvilų bastioninės pilies (stipriausios pilies Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje), aprūpintos pirmaklase artilerija, arsenalą tyrinėjo Mikola Volkau³⁵. Remdamasis XVII a. inventoriais istorikas rekonstravo arsenalo sudėtį, detaliam aptarė pilyje buvusias 32 patrankas.

30 *Historia artyleriji Polskiej przez Konstantego Górskiego pułkownika piechoty b. kapitana kwatermistrzostwa, Z zapomogi Kasy Pomocy dla osób pracujących na polu naukowem imienia D-ra. Med. Mianowskiego*. Warszawa, skład główny w Księgarni E. Wende i S-ka, 1902, 327 p.

31 BRENSZTEJN, Michał. *Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Wilno, 1924, 227 p.

32 ŠVEREIKAITĖ, Irena; GUDAVIČIUS, Edvardas. 1686 metų Biržų pilies inventoriūs. Iš *Lietuvos istorijos metraštis 1979*. Vilnius, 1981, p. 71–102.

33 GUDAVIČIUS, Edvardas. Biržų pilies arsenalo vedėjo pareiškimas 1686 metų revizijos vykdytojams ir jų atsakymas jam. *Lietuvos istorijos studijos*, Vilnius, 2005, t. 16, p. 82–95.

34 KARVELIS, Deimantas. Radvilų Biržų pilies arsenalas XVI–XVII a. *Karo archyvas*, 2008, t. 23, p. 39–73.

35 VOLKAU, Mikola. Artylieryja Niasvižskaha zamka ū kancy XVI–pačatku XVIII stst. *Arche Pačatak*, 2012, 6, c. 41–91.

Nesvyžiaus arsenalą taip pat tyrė Gražina Marija Martinaitienė. Pasitelkusi kitą šaltinių bazę autorė nagrinėjo patrankų dekorą bei viena iš pirmųjų atkreipė dėmesį į pabūklų įrašus³⁶. Dailės istorikė paskelbė dar du straipsnius apie XVII a. Vilniuje patrankas liejusio garsaus meistro Jono Breutelto pabūklą³⁷. Straipsniuose vėlgi ištirtas patrankos dekoras, įrašai, taip pat ir kiti meistro darbai (varpai ir kt.). Šiuo metu Lietuvoje esančias patrankas suregistravo ir aptarė archeologas Liudvikas Vasiliauskas. Moksliniame straipsnyje³⁸ jis suklasifikavo pabūklus bei pateikė pabūklų vamzdžių lydinių rentgeno fluorescencinės (XRF) cheminių elementų analizės duomenis. Vertingame priede autorius nurodė ir įrašus, jei tokių pasitaikė.

Prie pilių inventorių grįžo istorikas Darius Baronas, surinkęs duomenis apie LDK artilerijos būklę XVI a. viduryje³⁹. Nors D. Baronas tiesiogiai patrankų įrašų netyrė, inventoriuose pateikiami patrankų pavadinimai yra svarbūs ir šiam tyrimui. Be to, istorikas kruopščiai tyrė ir patrankų liejimo amato pradžią Lietuvoje bei persvarstė ir patikslino kai kurias ankstesnių tyrėjų išvadas. Tyrimo kryptį tęsė ir naujų vertingų išvalgų dėl patrankų liejyklos Vilniuje pateikė istorikė Birutė Rūta Vitkauskienė⁴⁰. Tuo ir baigiasi lietuviški Abiejų Tautų Respublikos patrankų ir jų įrašų tyrimai. Vėlesni tyrimai buvo skirti tarpukario Lietuvos artilerijos pabūklams⁴¹.

Daugiau Lietuvos ir Lenkijos valstybės patrankų įrašų tyrimų paskelbta kaimyninėje Lenkijoje. Vertindamas G. M. Martinaitienės įdirbį, tiriamą temą papildė dailės istorikas Adamas Spodarykas, kuris skyrė savo straipsnį neišlikusiai J. Breutelto patrankai⁴². Istorikas Karolis Łopateckis publikavo išsamų

36 MARTINAITIENĖ, Gražina Marija. Radvilų Nesvyžiaus arsenalas ir jo vertybės. *Menotyra*, 2010, t. 17, nr. 4, p. 301–317.

37 MARTINAITIENĖ, Gražina Marija. Vieno pabūklo istorija. *Menotyra*, 2002, nr. 3 (28), p. 46–50; MARTINAITIENĖ, Gražina Marija. „IOANNES BREUTELT NOBIS FE-CIT...“. *Menotyra*, 2001, nr. 2 (23), p. 62–70.

38 VASILIAUSKAS, Liudvikas. XVI–XVIII amžiaus artilerijos pabūklai, saugomi Lietuvos muziejuose ir privačioje kolekcijoje. *Archaeologia Lituana*, 2017, t. 18. Vilnius, p. 130–164.

39 BARONAS, Darius. Apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karinį potencialą artilerijos požiūriu (XVI a. vidury). *Lietuvos istorijos metraštis 1997*. Vilnius, 1998, p. 51–75.

40 VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. Vilniaus pabūklų liejyklos teritorija (Puškarnia) XVI–XVIII a. šaltiniuose. *Miestų praeitis* [elektroninis išteklius]. 2010, 2 07.htm. ISSN 2029-4220. Prieinamas internete: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04-2010-1367171181118/>> [žiūrėta 2021 05 10].

41 Pavyzdžiui, JOKŪBAUSKAS, Vytautas. Lietuvos kariuomenės artilerijos pabūklai 1919–1940 m. *Karo archyvas*, 2012, t. 27, p. 163–231, 345–348.

42 SPODARYK, Adam. Inskrypcja z niezachowanej armaty odlanej przez Jana Breutelta w

patrankų įrašų ir jų dekoru tyrimą⁴³, kuriame nagrinėjo sąsajas tarp eiliuotų tekstų ant patrankų ir to meto eiliuotos kūrybos, taip pat atkreipė dėmesį į patrankų įvaizdį amžininkų atsiminimuose. Istorikas Rafałas Jaworskis publikavo labai vertingus penkis iki tol nežinotus Žygimanto Augusto laiškus⁴⁴, kuriuose minimi patrankų liejimo aspektai, turėję įtakos vienokio ar kitokio patrankos įrašo atsiradimui.

Reziumuojant galima teigti, kad didžioji dalis šiuolaikinių patrankų (ir jų įrašų) tyrimų remiasi ta pačia, lietuviškojoje historiografijoje nepanaudota šaltinių baze, publikuota dalimis Lenkijoje. Daugiausia atliekami istoriniai bei dailėtyros tyrimai. Trūksta požiūrio į patrankų inskripcijas iš komunikacijos mokslų perspektyvos epigrafinių įrašų visumos bei rašto tyrimų kontekste.

PATRANKŲ LIEJIMAS ŽYGMANTO AUGUSTO LAIKAIS

Žygimantas Augustas tapo Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu bręstant konfliktui LDK šiaurėje, kur liko neišspręstas Livonijos ordino likimas. Ordino palaipsnis silpnėjimas jo užimamas teritorijas stūmė į LDK įtakos zoną. Į šias teritorijas pretendavo ir Švedijos, Lenkijos, Danijos Karalystės bei Didžioji Maskvos Kunigaikštystė⁴⁵. Su pastarąja Livonijos ordinas dar 1503 m. sudarė paliaubas 50-čiai metų, įsipareigojo mokėti duoklę. Praėjus sutartyje numatytam laikotarpiui, caras Ivanas IV (1533–1584) pareiškė pretenzijas dėl neįvykdytų sutarties punktų (nesumokėtos duoklės), kilo karo grėsmė. 1554 m. Livonijos ordinas pasirašė naują sutartį su Didžiąja Maskvos Kunigaikštyste, įsipareigojo nesudaryti karinių sąjungų su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste ir Lenkijos Karalyste. LDK tai grėsė nauju karu su Maskva ir prekybiniu požiūriu vertingų teritorijų praradimu, todėl Žygimantas Augustas surengė karinės ga-

1647 r. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 2016, nr. 3, p. 379–385; SPODARYK, Adam. 1647 m. Jono Breitelio nulietos patrankos inskripcija | An Inscription from a Cannon Cast in 1647 by Ioannes Breutel. *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae | Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika*, 2014–2016, vol. 4, Vilnius, p. 444–453.

- 43 ŁOPATECKI, Karol. Ideowa wymowa ozdób armatnich z przełomu XVI i XVII wieku. In *Nad społeczeństwem staropolskim*, t. 1: *Kultura – instytucje – gospodarka w XVI-XVIII stuleciu*, red. K. Łopatecki, W. Walczak. Białystok 2007, p. 249–270.
- 44 JAWORSKI, Rafał. Działa, proch i dziura w murze. Listy polskie króla Zygmunta Augusta do wielkorządcy krakowskiego Macieja Błeszyńskiego z lat 1563–1564. *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*, 2015, t. 32 (1), p. 139–163.
- 45 GUDAVIČIUS, Edvardas. Livonijos karas. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieinamas internete: <<https://www.vle.lt/straipsnis/livonijos-karas/>> [žiūrėta 2021 03 03].

lios demonstraciją – su kariuomene įžengė į Ordino žemes. Dėl to 1557 m. buvo pasirašytos Pasvalio sutartys, kuriomis Livonija ir LDK tapo karo prieš Maskvą sąjungininkėmis. Tai tapo Ivanui IV pretekstu 1558 m. pradėti Livonijos karą (1558–1583). Dar daugiau: 1563 m. maskvėnai užėmė Polocką – tvirtovę, esančią vos už 240 km nuo LDK sostinės. Kilo tiesioginio įsiveržimo grėsmė.

Žygmantas Augustas, 1544 m. realiai tapęs Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu ir numatęs karo grėsmę, ėmėsi stiprinti lietuvišką artileriją. M. Brenšteino teigimu, įvairios šaltinių nuotrupos rodo tai, kad bombardų liejyklą Vilniuje turėjo įsisteigęs jau Vytautas Didysis⁴⁶, tačiau to negalima nei patvirtinti, nei paneigti. Vis dėlto bombardos XVI a. jau buvo mažai efektyvios keičiantis karo taktikoms, todėl buvo menkai naudojamos⁴⁷. O patrankų panaudojimas sparčiai augo. Istoriografijoje yra nuomonių, kad pirmąją patrankų liejyklą Vilniuje galėjo būti įsisteigęs Žygmantas Senasis (1467–1548)⁴⁸, tačiau rašytiniai šaltiniai (dvaro sąskaitų knygų įrašai) šiuos nuopelnus priskyrė Žygmantui Augustui, kuris patrankų liejyklą reorganizavo ir išplėtė: pastatė naują liejyklą, arklides, įrėngė 3 mūrines krosnis, iškasė šulinius ir kt.⁴⁹ Patrankų liejykla buvo pastatyta 1547 m.⁵⁰ miesto dalyje, jau nuo XVI a. pirmosios pusės vadintoje *Puškarnia*⁵¹. Tai buvo teritorija aplink Šv. Jurgio bažnyčią iki pat Totorių ir Vilniaus vartų bei Vilniaus gatvės⁵². 1953 m. vykdant statybos darbus rasta anglies ir geležies žaliavos likučių, svėrusių ir po 2 kg⁵³.

V. Žilėnas, remdamasis archyviniais dokumentais, išklė prielaidą, kad 1551 m. atskira patrankų liejykla pradėjo veikti Valkininkuose⁵⁴, prie Špenglos upės⁵⁵. Upės vanduo prie užtvankos suko 5 ratus, kurie suteikė judėjimą kaly-

46 BRENSZTEJN, Michał. *Zarys dziejów ludwisarstwa...*, p. 10.

47 MAŽEIKIENĖ, Ona; VAIČENONIS, Jonas. Bombarda. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieinamas internetu: <<https://www.vle.lt/straipsnis/bombarda/>> [žiūrėta 2021 03 04].

48 BRENSZTEJN, Michał. *Zarys dziejów ludwisarstwa...*, p. 17–18.

49 VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. *Vilniaus pabūklų liejyklos teritorija...*, p. 2–3.

50 Darius Baronas šią datą pavėlina iki 1551–1553 m., motyvuodamas tuo, kad pirmieji meistrai ir medžiagos į Vilnių atvyksta tik 1551–1552 m. Tačiau jis taip pat pažymi, kad trūksta 1550–1551 m. karaliaus dvaro sąskaitų, kurios galėtų datą paankstinti.

51 VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. *Vilniaus pabūklų liejyklos teritorija...*, p. 1.

52 Ten pat. Tą pačią vietą (tik kita data) dar 1968 m. nurodė ir istorikai Juozas Jurginis, Vytautas Merkys bei Antanas Tautavičius. *Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos*. Vilnius, 1968, p. 97.

53 ŽILĖNAS, Vladas. Šaunamųjų ginklų kalykla Valkininkuose XVII a. Iš *lietuvių kultūros istorijos*. Vilnius, 1958, t. 1, p. 228.

54 D. Baronas šią datą linkęs sieti su lengvesnių ginklų gamyklos pradžia.

55 ŽILĖNAS, Vladas. Šaunamųjų ginklų kalykla Valkininkuose XVII a. Iš *lietuvių kultūros istorijos*. Vilnius, 1958, t. 1, p. 229.

klos mechanizmams (dumplėms, kūjams ir kt.). Liejykloje buvo 4 pagrindinės krosnys su specialiais kaminais – kiekviena jų turėjo po du, o didžioji net keturis žaizdrus. Be to, dar buvo speciali krosnis geležiai iš rūdosi lieti bei vandens malūnas⁵⁶. Manoma, kad liejykla veikė iki XVII a. vidurio (galbūt iki 1655 m. karo su Maskva).

Yra duomenų, kad patrankos buvo liejamos ir Vitebske. 1568 m. Lietuvos didysis kunigaikštis buvo informuotas apie sprogusią patranką. Ją nuspręsta laikyti pilyje, o sulaukus nusiūsto puškoriaus – pataisyti. Puškoriaus nesulaukta, tad Vitebsko vaivada Stanislovas Pacas (1522–1588) savo lėšomis nuliejo ir dedikavo Lietuvos didžiajam kunigaikščiui tris patrankas: Slibiną, Lakštingalą ir Raudoną Gaidį⁵⁷. Nėra žinoma, ar tai buvo vienietinis darbas, ar mieste veikė patrankų liejykla.

Nors populiarioje spaudoje ir internete teigiama⁵⁸, kad nuo XVI a. Vilniuje ima veikti ir patrankų liejykla Belmonte (dab. Pučkoriai), vis dėlto turimos šaltinių nuotrupos tokios prielaidos patvirtinti negali: remiamasi pasakojamąja tradicija, užfiksuota A. H. Kirkoro⁵⁹ XIX amžiuje, bei Vilniaus archeografijos komisijos duomenimis, kad minėta teritorija buvo artilerijos žinioje⁶⁰. 1970 m. archeologiniai duomenys, surinkti Paminklų konservavimo instituto, taip pat nieko esminio nepasako: rasta plytų, skardos skeveldrų⁶¹. Tad įmanoma, kad čia buvo įsteigta patrankų liejykla ir bandymų poligonas (didelė atvira teritorija), tačiau susieti to su XVI a. kol kas trūksta duomenų.

Taigi, pertvarkydamas artilerijos infrastruktūrą LDK ir Lenkijoje bei ruošdamasis galimam karui su Maskva, Žygimantas Augustas perkėlė patrankų liejimo centrą iš Krokuvos į Vilnių, taip pat vieną įsteigė Tykocino mieste. Per Tykocino miestą tekančiu Narevu ir Vysla patrankos galėjo pasiekti Krokuvą. Per Tykociną taip pat ėjo sausumos kelias į Gardiną, todėl, reikalui esant, buvo

56 Ten pat.

57 BARONAS, Darius. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės puškoriai Žygimanto Augusto laikais (1548–1572). *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 42.

58 Pavyzdžiui, <https://lt.wikipedia.org/wiki/Vilniaus_patrank%C5%B3_liejykla> [žiūrėta 2021 08 12]; <<https://vilniusguide.wordpress.com/2007/11/19/puckorriu-patranku-liejykla/>> [žiūrėta 2021 08 12]; <https://www.vilniausmuziejai.lt/a_puskinas/puckoriai/index.htm> [žiūrėta 2021 08 12]; <<https://www.vilnijosvartai.lt/vietoves/puckoriai/>> [žiūrėta 2021 08 12] ir kt.

59 Jan ze Śliwina [KIRKOR, Adam Honory]. *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*. Drukarnia A. Marciniowskiego, 1856, p. 154.

60 Puškoriai-Puškarnia arba dabartinė Naujosios Vilnios miesto Pučkorių g. 9. Istorinė apybraiža. 1970, *Vilniaus regioninis archyvas*, f. 1019, ap. 11, b. 6784, lap. 2.

61 Puškarnia Puškoriai arba dabartinė Naujosios Vilnios miesto Pučkorių g. 9. Archeologinių tyrimų ataskaita. 1970, *Vilniaus regioninis archyvas*, f. 1019, ap. 11, b. 6785, lap. 5, 6.

nesunku patrankas gabenti į Rytus. Iš Gardino Nemunu ir Nerimi buvo galima pasiekti Vilnių. Todėl į šiuos du centrus buvo mobilizuojami patrankoms lieti reikalingi materialūs ir, pirmiausia, žmogiškieji ištekliai iš to meto artilerijos centro Krokuvoje. Pavyzdžiui, 1555 m. į Vilnių atsiųsti 4 puškorai, o 1557 m. – 24 puškorai ir 30 pagalbinių⁶².

Medžiagos patrankoms lieti buvo perkamos užsienyje, gabenamos į Krokuvą, o iš ten į Vilnių. Pavyzdžiui, iš Vengrijos buvo perkama vario, plieno. Plieno taip pat buvo pirkti ir Karintijoje (Austrija), švino – Gdanske ir Olkuše (Lenkija), kuriam 1551 m. Žygimantas Augustas patvirtino naują kasyklų statutą. Alavo buvo perkama Krokuvoje, taip pat naudotos vietinės geležies rūdos⁶³.

Verta pastebėti, kad patrankų sviediniai taip pat buvo perkami užsienyje, o tiksliau – liejami pagal užsakymą. Pavyzdžiui, 1563 m. į Krokuvą buvo išsiųsti 8 pavyzdžiai Vilniuje išlietų patrankų, kad Vengrijoje būtų užsakyti joms tinkantys sviediniai. Tad vasaros pabaigoje, rugpjūtį, Vilnių pasiekė 941, spalį – 240, o gruodį – 1 330 sviedinių siuntos⁶⁴.

Be to, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas rūpinosi ir intelektine infrastruktūra, siekdamas patrankų liejimo meną išpuoselėti ir pakelti į kitą lygį. Tam reikalui 1557 m. iš Vroclavo į Vilnių atgabeno Georgijaus Agrikolos knygą apie metalurgijos meną. *De Re Metallica libri XII*⁶⁵ – pirmą kartą išleista 1556 m. jau po autoriaus mirties – tapo žinių apie kalnakasybą ir metalurgiją rinkiniu. Gausiai iliustruotoje knygoje aptariama klodų (naudingųjų iškasenų) geologija, uolienos trupinimo ypatumai, pristatomi įrankiai ir prietaisai, naudojami kalnakasyboje, aptariami metalurgijos pagrindai, įvairių metalinių ginklų, įrankių liejimo ypatumai⁶⁶. Tuo metu tai buvo bene naujausias žinių šaltinis metalo apdirbimo klausimais.

Monarchas taip pat rūpinosi ir artilerijos srities teisiniu reguliavimu. Dar apie 1547 m. paskelbęs *Pilių, žemės valdų ir rūmų įstatymą*, numatė, kaip turi būti prižiūrimi šaunamieji ginklai⁶⁷. 1557 m. Vilniuje Žygimantas Augustas pa-

62 *Historia artylerji Polskiej przez Konstantego Górskiego...*, p. 63.

63 BRENSZTEJN, Michał. *Zarys dziejów ludwisarstwa...*, p. 24–25.

64 Ten pat, p. 25–26.

65 *Georgii Agricolae De ortu et causis subterraneorum lib. V. De natura eorum, quae effluunt ex terra lib. Iv. De natura fossilium lib. X. De veteribus et novis metallis lib. II. Bimannus, sive De re metallica dialogus. Interpretatio Germanica vocum rei metallicae... nonnullis scholiis marginalibus illustrati a Joanne Sigfrido... I Georgius Agricola. T. 1–3.*

66 PIESTRAK, Feliks. *Jerzego Agrikoli „De re metallica”*. Lwów, nakładem towarzystwa politechnicznego. I. związkowa drukarnia we Lwowie, ul. Lindego 4. 1903, p. 4–21.

67 GŁADYSZ, Andrzej. *Wojskowi ulubieńcy Zygmunta Augusta, czyli o królewskich puszkar-*

skelbė atskirą įstatymą⁶⁸, reglamentavusį puškorių darbą. Įstatyme buvo numatytos puškorių įdarbinimo sąlygos, pareigos, atlyginimas, teikiamos privilegijos ir nuobaudos. O 1567 m. pasirodė dar vienas šią sritį reglamentuojantis įstatymų rinkinys⁶⁹. Visų minėtų reformų sukurtos sąlygos monarchui leido karaliaus reikmėms 1551–1565 m. išlieti 245 naujas patrankas⁷⁰.

ĮRAŠŲ GAMINTOJŲ KLAUSIMAS

Nuo seno *puškoriais* buvo vadinami žmonės, aptarnaujantys patrankas⁷¹. Manoma, kad puškoriai turėjo ne tik išmankyti šaudmenų, parako gamybos ypatumus, bet ir lieti patrankas⁷². Istorikas Darius Baronas patrankų liejikus priskiria atskirai puškorių kategorijai⁷³.

Už tarnybą puškoriai gaudavo atlyginimą, drabužių, būstą⁷⁴. Pirmieji puškoriai LDK greičiausiai buvę vokiečiai. XV–XVI a. puškoriai į LDK atvykdavo iš Lenkijos ir Čekijos⁷⁵. D. Barono skaičiavimais, didžiausios puškorių grupės po 50 ir 40 asmenų, neskaičiuojant puškorių pagalbininkų, buvo pasiūstos 1564 ir 1567 m.⁷⁶

zach, ich jadlospisie i tajemniczej „skrzynce”. In *Servitium et Amicitia. Studia z dziejów kariery i awansu w Polsce Jagiellonów*, red. A. Januszek-Sieradzka, 2011, p. 120.

68 Króla Zygmunta Augusta artykuły dla puszkarzy. *Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII wieku*, oprac. S. Kutrzeba. Kraków, 1937, p. 74–78.

69 Artykuły, wedle których się puszkarze a strzelcy z pomocniki swemi ku terazniejszem potrzebam a służbam wojennem Króla Jegomości do arklariej przyjmowani a obstalowani na każdy czas, a na każdym miejscu, zachować, sprawować a rządzić mają spoinie. *Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII wieku*, oprac. S. Kutrzeba. Kraków, 1937, p. 138–142.

70 GŁADYSZ, Andrzej. Wojskowi ulubieńcy Zygmunta Augusta, czyli o królewskich puszkarzach, ich jadlospisie i tajemniczej „skrzynce”. In *Servitium et Amicitia. Studia z dziejów kariery i awansu w Polsce Jagiellonów*, red. A. Januszek-Sieradzka, 2011, p. 120.

71 *Historia artyleryi Polskiej przez Konstantego Górskiego...*, p. 29.

72 AIRINI, Vidmantas. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ginkluotosios pajėgos 1654–1667 m. karų metu. *Karo archyvas*, 2008, t. 23, p. 110–111; GLOGER, Zygmunt. Puszka, puszkarze. In *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. IV, Warszawa, 1903, Druk Piotra Laskauera i S-ki. 41. Nowy-Świat 41, p. 131–132.

73 BARONAS, Darius. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės puškoriai Žygimanto Augusto laikais (1548–1572). *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 29.

74 BRENSZTEJN, Michał. *Zarys dziejów ludwisarstwa...*, p. 19, 21.

75 BARONAS, Darius. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės puškoriai Žygimanto Augusto laikais (1548–1572). *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 26.

76 Ten pat, p. 27.

Be to, patrankų gamyba ir priežiūra rūpinosi ir kiti amatininkai (dailidės, kalviai, račiai ir pan.). Rašytiniuose šaltiniuose (Žygimanto Augusto dvaro sąskaitų knygoje, Lietuvos Metrikoje) patrankų liejimo, priežiūros ir aptarnavimo darbai ne visada būdavo atskiriami, todėl negalima tvirtai teigti, kad visi meistrai, gaminę patrankas, prisidėjo prie įrašų atsiradimo. Akivaizdu, kad ir ne visi puškoriai specializavosi patrankų liejimo srityje. Bet galima manyti, kad meistrai, mokėję apdirbti metalą, turėjo mokėti išgraviruoti ar išlieti ir užsakovo siūlomus įrašus. Pavyzdžiui, išliko žinia apie tai, kaip Simonas Buchvičius (Szymon Buchwicz) Vilniuje vieną dieną per vieną kartą išliejo 18 patrankų. Tas įvykis taip pradžiugino Žygimantą Augustą, kad karalius puotą iškelė, o liejiką Simoną pagerbė metiniu atlyginimu (*jurgielt*)⁷⁷. Yra nuomonių, kad tas pats Simonas liejo ir varpus⁷⁸. XVI a. varpai būdavo puošiami įrašais, ikonografinė medžiaga, o tai savo esme gana artima patrankų įrašams.

Kai kurios šaltinių nuotrupos mini konkrečias amatininkų, dirbusių būtent prie patrankų puošimo ir įrašų raižymo, pavardes. 1553 m. kovo mėnesį iš Krokuvos į Vilnių išvyko skulptorius Erazmas Kunčas (Erazm Kuncz)⁷⁹ turėdamas tikslą papuošti meistro Simono Hauvičiaus (Szymon Hauwicz) jau išlietas arba ketinamas lieti patrankas⁸⁰. 1554 m. patrankų graviruoti į Vilnių išvyko auksakaliai: Georgijus Bimbghausenas (Georgius Bimbghausen) iš Gdansko, Jonas Sašas (Joannes Sachs) iš Holšteino, Jonas Arnšteinas (Joannes Arnstein) iš Emdeno, Hieras Milandas (Hiere Miland) iš Strasbūro, Johanas Rosleris (Johann Rössler), Johanas Jokūbas Šmidlis (Johannes Jacob Schmidle) iš Ciuricho, Jonas Mentas (Joannes Ment) ir Jonas Veviuorka (Joannes Wiewiorka). O 1555 m. – Kasparas (Gasparus) iš Krokuvos priemiesčio Stradomo⁸¹. Kasparas dirbo ne tik prie patrankų puošybos. 1553 m. jis buvo išraižęs erelius ant Žygimantui Augustui pagamintų bokalų, o kartu su Džovaniu Karaglija (Giovanni Jacopo Caraglio) – vienu žymiausių auksakalių Žygimanto Augusto dvare – gamino puošnius skydus⁸².

77 BRENSZTEJN, Michał. *Zarys dziejów ludwisarstwa...*, p. 22.

78 Ten pat.

79 E. Kunčui yra priskiriama ir kai kurių skulptūrų Žygimanto Augusto dvare, Vavelyje (Krokuva) autorystė. Plačiau: LEPSZY, Leonard. Kultura epoki Jagiellońskiej. *Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne*, 1902, nr. 2/3, p. 458.

80 BRENSZTEJN, Michał. *Zarys dziejów ludwisarstwa...*, p. 21.

81 Ten pat.

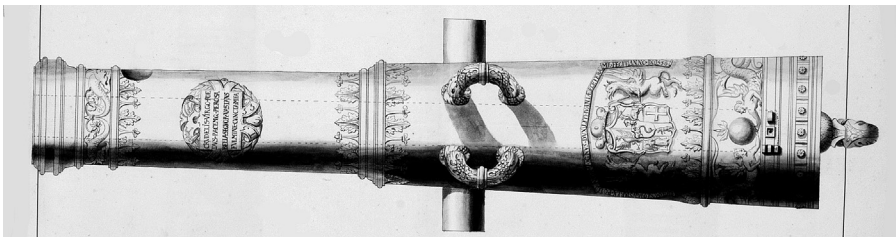
82 LAUCEVIČIUS, Edmundas; VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. *Lietuvos auksakalystė: XV–XIX amžius*. Vilnius, 2001, p. 207.

ĮRAŠŲ STRUKTŪROS ANALIZĖ

Patrankos buvo gausiai puošiamos reljefais ir tekstais. Tenka pripažinti, kad ne įrašai atliko esminę patrankos puošybos funkciją, o neretai netgi „paskęsdavo“ tarp gausių raižinių. Savo puošnumo viršūnę patrankų liejyba pasiekė XVII a., o jau XVIII a. buvo nuspręsta puošybos elementų atsisakyti taupant lėšas ir paliekant tik trumpus užrašus⁸³. Istorikai pastebi, kad XVI–XVII a. patrankų puošybos elementai atsikartoja dideliu mastu visoje Europoje, o tam turėjo pasitarnauti plačiai paplitusios ornamentų knygos, vadinamosios *ornamentbücher*⁸⁴.

Kadangi Žygimanto Augusto laikų patrankos vertintinos ne atskirai, bet patrankų visumos kontekste, remiantis jau atliktais tyrimais bei surinktais šaltiniais galima matyti tam tikras patrankų įrašų gamybos tendencijas. XVI–XVII amžiuose tekstų atsirasdavo įvairiose patrankos vietose, tarytum klišės, nesudarydamos vientiso įrašo. Dažniausiai tekstai būdavo su rėmeliu. Gausia ornamentika puoštas patrankos vamzdžio galas, o įrašams atitekdavo vieta tarp dekoruotų žiedų, turėjusių vizualiai „sutvirtinti“ patranką⁸⁵.

Visus įrašus galima struktūruoti į grupes, kurios su laiku tapo tradicija ir yra randamos ir ant vėlesnių laikų patrankų. Tiesa, reikėtų pastebėti, kad patranka ne visada turėjo visus išvardytus elementus.

1 PAV. Patranka „Mergelė“. 1555 m. Iš *Armémuseum Ritningssamlingen* rinkinių

D a t a . Bene svarbiausias įrašas yra patrankos pagaminimo data. Net tais atvejais, kai bendra patrankos puošyba yra kukli, o įrašas minimalus, pagaminimo metai yra nurodomi. Datos buvo nurodomos tiek romėniškais, tiek ara-

83 GRODZISKA, Maria. Zabytkowe działa spizowe w zbiorach polskich. *Studia i materialy do historii wojskowości*, 1960, t. 6, część 2, Warszawa, p. 361.

84 Ten pat, p. 359.

85 Pgl. GRODZISKA, Maria. Zabytkowe działa spizowe w zbiorach polskich. *Studia i materialy do historii wojskowości*, 1960, t. 6, część 2, Warszawa, p. 359–360.

biškais skaitmenimis. Žygimanto Augusto laikų patrankas puošia tik arabiški skaitmenys. Pastebėtina, kad liejant skaičius pasitaikydavę ir klaidų. Pavyzdžiui, ant 1561 m. išlietos patrankos šalia Žygimanto Augusto vardo klaidingai nurodoma pagaminimo data: 1591 m. (1 priedas, 59 įrašas).

I n i c i a t o r i u s / f u n d a t o r i u s. Patrankos liejimas buvo sudėtingas ir brangus procesas, į kurį turėdavo įsitraukti ne tik liejikas, bet ir patrankos užsakovas. Jis turėjo pasirinkti patrankos tipą, kalibrą, skirti pinigų darbui, parūpinti eskizą ir pasirinkti meistrą. Išlikę laiškai ir kitos šaltinių nuotrupos liudija, kad Žygimantas Augustas asmeniškai rūpinosi patrankų liejimu, todėl ant daugelio jų ir buvo režiamas (arba išliejamas) toks ar kiek kitoks tekstas lotynų kalba: „Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis mane išliejo“, ir pridedami metai (1 priedas, įrašai 30–31, 33–36, 39–62, 64–67). Ant vienos patrankos yra netradicinis įrašas – nurodoma daugiau Žygimanto Augusto titulų: Lenkijos karalius, Lietuvos didysis, Rusios, Prūsijos, Mazovijos kunigaikštis (1 priedas, įrašas 48).

Pasitaiko atvejų, kuomet iniciatoriaus vardas yra įpinamas į eiliuotą tekstą. Pavyzdžiui, ant 1553 m. išlietos patrankos buvo įrašas lotynų kalba: „Esu mažo kūno, bet galingomis jėgomis guldaui priešus, kurie į tavo, Augustai, tvirtoves kėsina“ (1 priedas, įrašai 23, 33–36). Pasitaiko ir žodžių žaismo: „Vadinuosi Augustas nuo Augusto, lenkų karaliaus. Tačiau ne didingą žaibą burnoje nešu“. Čia lotyniškas žodis „Augustus“ verčiamas ir kaip „Augustas“ (valdovo vardas), ir „didingas“ (1 priedas, įrašas 4).

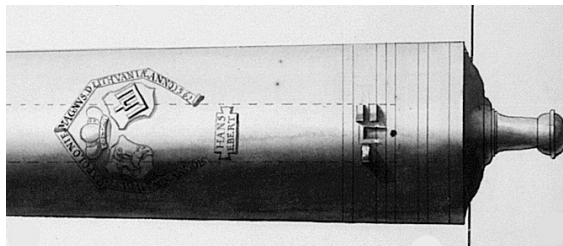
Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto vardas įamžintas ir vėlesnio laikotarpio patrankų įrašuose: *MATERIAM SIGISMUNDUS, FORMAM OMINE FAUSTO REX VLADISLAUS REGNO INEUNTE DEDIT ANNO DOMINI MDCXXXIII VLADISLAI QUARTI PRIMO* – „Medžiagos parūpino Žygimantas, formą suteikė – laimingai pranašaudamas – karalius Vladislovas savo valdymo pradžioje. Pirmaisiais Vladislovo Ketvirtojo [valdymo] 1633 Viešpaties metais“⁸⁶. Vadinasi, senosios, technologiškai atgyvenusios XVI a. patrankos būdavo perliejamos Vladislovo Vazos karo reformų metu⁸⁷. Galima manyti, kad tiek patranka kaip daiktas, tiek Žygimanto Augusto įnašas į patrankų liejimą užsitarnavo tam tikrą pagarbą XVII a., jei jau nepasivarginta to įamžinti.

M e i s t r a s. Tam tikrais atvejais ant patrankos būdavo nurodoma ją išliejusio meistro pavardė arba inicialai. Tarp tiriamųjų įrašų pasitaikė tik keli tokie

86 NOWAK, Tadeusz Marian. O „mówiących działach“ artylerii polskiej..., p. 383.

87 Tokių įrašų 1633–1639 m. laikotarpiu T. Nowakas rado bent keturis. Plačiau: NOWAK, Tadeusz Marian. O „mówiących działach“ artylerii polskiej XVI–XVIII wieku. *Napis*, Seria XII, 2006, Warszawa, p. 383–384.

atvejai. Dvi patrankas išliejo Gerdtas Benikas (Gerdt Bennick), ant jų palikęs savo inicialus (1 priedas, įrašai 32, 48). Ant 1562 m. išlietos patrankos greta įrašo lotynų kalba yra ir meistro Hanso Sebero (Hans Seber) parašas vokiečių kalba (1 priedas, įrašas 61). Ant 1561 m. patrankos nurodomas Hansas Ebertas (Hans Ebert, 1 priedas, įrašas 60). Galbūt tai tas pats asmuo.

2 PAV. Meistro H. Eberto parašas. 1561 m. Iš *Armémuseum Ritningssamlingen* rinkinių

Heraldiniai įrašai. Dauguma patrankų buvo papuoštos herbais, kurie reiškė nuosavybės ženklą. Jų atlikimo meistriškumas yra labai skirtingo lygio, pradedant mažais herbinais skydais ir baigiant didelėmis herbų kompozicijomis, puoštomis gausia ornamentika. Herbai paprastai būdavo patrankos gale. B. Grodziskos nuomone, jau XV a. herbai būdavo liejami arba raižomi gaminant patranką. Didelių šaunamųjų ginklų atveju herbai buvo tik liejami. O ant mažesnių patrankų būdavo išliejamas tuščias skydas, ant kurio vėliau būdavo išraižomas herbas. Lenkų istorikės manymu, tokios patrankos būdavo skirtos parduoti – pirkėjui įsigijus ginklą, meistras įrėždavo pirkėjo herbą⁸⁸. Ant XVI a. patrankų galima rasti giminių, miestų herbų.

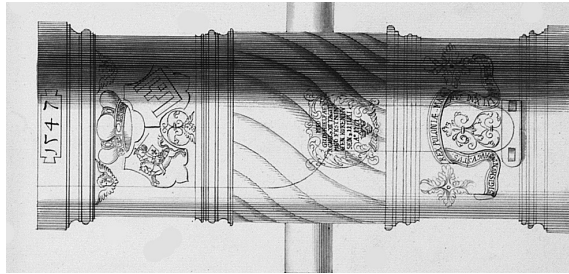
Žygimanto Augusto naudojamos patrankos būdavo paženklinamos LDK ir Lenkijos Karalystės herbais. Istoriko T. Nowako teigimu, dar Žygimanto Augusto tėvo lietas patrankas (1514–1515 m.) puošė keturių laukų herbinius skydas su dviem erelio ir dviem Vyčio atvaizdais⁸⁹ (1 priedas, įrašas 29). 1542⁹⁰–1569 m., kuomet jau daug patrankų buvo liejama Vilniuje, ant jų atsirasdavo kelių tipų ženklinimas:

88 GRODZISKA, Maria. Zabytkowe działa spiszowe w zbiorach polskich. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1960, t. 6, część 2, Warszawa, p. 362–363.

89 NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki dział zdobytych przez Szwedów w Polsce w XVII i na początku XVIII w. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1976, t. 20, Warszawa, p. 288.

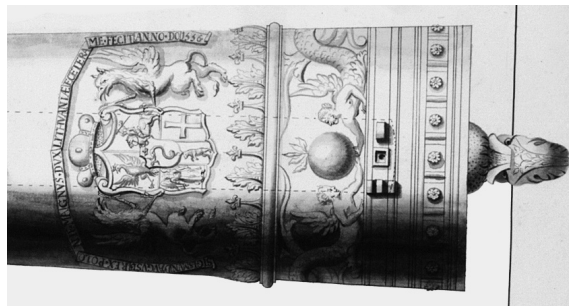
90 Tokią datą pateikia T. Nowakas. Plačiau: NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki dział zdobytych przez Szwedów w Polsce w XVII i na początku XVIII w. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1976, t. 20, Warszawa, p. 288.

- a) tai du skersai vienas prieš kitą sustatyti skydai. Vienas vaizdavo Vytį, o kitas Gediminaičių stulpus. Abu skydai viršuje sujungti Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure. Šis ženklimas buvo naudojamas 1547–1569 m. (1 priedas, įrašai 30–31, 48–50, 57, 59–62, 64, 65, 67). T. Nowakas teigia, kad minėtieji skydai būdavo sujungiami ir karūna⁹¹ (1 priedas, įrašai 42, 54–56, 58, 66).

3 PAV. Vytis ir Gediminaičių stulpai ant mortyros. 1547 m. Iš *Armémuseum Ritnings-samlingen* rinkinių

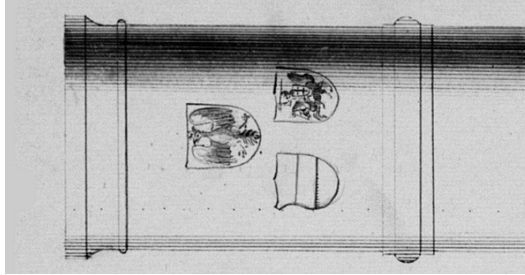
- b) šešių laukų herbinis skydas su Lenkijos ereliu, Lietuvos Vyčiu, žemaičių loku, Kijevo angelu, Volynės kryžiumi bei Sforzų herbu. Toks skydas naudotas 1553–1556 m. (1 priedas, įrašai 33–36, 41, 43–47, 51, 52). Herbinis skydas paprastai apvainikuotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure, jį laiko liūtai, drakonai arba kiti mitiniai gyvūnai;

4 PAV. Herbinis 6 laukų Žygimanto Augusto skydas ant patrankos. 1556 m. Iš *Armémuseum Ritningssamlingen* rinkinių

⁹¹ Suskaitmenintuose patrankų vaizduose, kur T. Nowakas matė karūną, akivaizdžiai matyti Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepurė. Galima manyti, kad ir tuose piešiniuose, kurie nėra suskaitmeninti, taip pat yra vaizduojama ne karūna, o kepurė.

- c) du skydai – viename vaizduojami Gediminaičių stulpai, kitame jau anksčiau minėtas 6 laukų skydas (1 priedas, įrašai 39, 40)⁹²;
- d) 1553 m., Žygimantui Augustui vedus Kotryną Habsburgaitę, ant patrankų atsiranda erelio, Vyčio ir Habsburgų giminės herbai. Tokių herbų rasta tik du (1 priedas, įrašai 37, 38). Taip pat rasta viena patranka, paženklinta Sforzų herbu (1 priedas, įrašas 32).

5 PAV. Lietuvos Vytiis, Lenkijos erelis ir Habsburgų herbai. Apie 1553 m. Iš *Armémuseum Ritningsamlingen* rinkinių

Patrankos vardas. Tradicija suteikti šaunamajam ginklui vardą yra labai gili ir sena. M. Brenšteinas mini, kad dar Vytautas Didysis 1428 m. žygyje prieš Naugardą tarp daugelio patrankų gabeno vieną ypač didelę bombardą, pavadintą Galka⁹³. Ją traukė dvi dešimtys porų arklių, keičiamų kas pusę paros. Ją naudodamas Vytautas sugriovė mūrinį bokštą ir padarė žalos miestui. Galiausiai, patranka sprogo šūvio metu – žuvo puškorius, Polocko vaivada⁹⁴ ir daug lietuvių⁹⁵.

Žygimanto Augusto patrankų arsenale buvo kelios senosios akmenšaudės⁹⁶ (t. y. šaudančios akmeniniais sviediniais) patrankos: Elgeta (Žebrak), Boba (Baba), Augustas ir Vytautas (Witold). Pastaroji pavadinta Lietuvos didžiojo

92 Vėlgi, neturint prieigos prie originalių šaltinių yra remiamasi T. Nowako nuomone.

93 *Polnoye Sobraniye Russkikh Letopisey*, t. 8. Voskresenskaya Letopis', Sankt-Peterburg, 1859, s. 94.

94 Vardas ir pavardė nėra žinomi. Vytautas Didysis XIV a. 9 dešimtmetyje paėmęs Polocką suteikė miestui privilegiją turėti savo vietininką, veikusį Lietuvos didžiojo kunigaikščio vardu. Ši pareigybė vadinta seniūno arba vaivados pareigybe. Plg. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Tom V, pod red. Henryka Lulewicza. Warszawa, 2018, p. 12.

95 *Polnoye Sobraniye Russkikh Letopisey*, t. 8. Voskresenskaya Letopis', Sankt-Peterburg, 1859, s. 94.

96 *Historia artylerji Polskiej przez Konstantego Górskiego...*, p. 57, 60.

kunigaikščio garbei. Apie tai byloja įrašas lotynų kalba: „Esu Vytautas, vadinamas [taip] nuo Vytauto vardo. Griaunu bokštus, griaunu mūrus. Saugokis“ (1 priedas, įrašas 2). Tai bylotų apie labai gyvą Vytauto Didžiojo atminimą ir savotišką kultą.

Vilniaus arsenale saugotų patrankų vardai dažnai atitiko ir patrankos formą bei kalibrą. Tiriamuoju laikotarpiu patrankos nebuvo klasifikuojamos pagal ilgį, bet pagal kalibrą – santykį tarp pabūklo vamzdžio ilgio ir skersmens, išreiškiamą sviedinio svorio matu (svarais, uncijomis ir kt.). Todėl XVI a. buvo išskiriamos ilgavamzdės patrankos (paprastai 28–40 kalibro), vidutinio ilgio patrankos (14–27 kalibro) bei trumpavamzdės patrankos (1,5–3 kalibro)⁹⁷. Ilgosios patrankos buvo vadinamos vardais, atspindinčiais jų tipą ir turinčiais asociacijų su gyvatėmis (dėl ilgos ir plonos formos)⁹⁸: *kolubrynos* (lot. *coluber*, *colubra* – gyvatė), *šlangos* (pavyzdžiui, *notšlanga*, *feldšlanga*, *kvartiršlangė* ir kt.; vok. *schlange* – gyvatė), *serpentinai* (lot. *serpens* – angis), *angys* (lot. *anguis* – gyvatė, angis). Patrankų vardai dažniausiai būdavo užfiksuojami rimuotuose, gąsdinančiuose tekstuose. Pavyzdžiui, ant vienos notšlangos buvo įrašas lotynų kalba: „Milžiniška gyvatė rodo piktą sibilę⁹⁹ – viskas, ką palies mano lūpos, prazus“ (1 priedas, įrašas 11).

Trumpesnės patrankos vadintos *kartaunomis* (lot. *quartana* – ketvirtis patrankos), *falkonomis*, *falkonetais* (lot. *falco* – sakalas) ir kt. Jų vardai taip pat būdavo įpinami į rimuotus tekstus. Pavyzdžiui, 1565 m. inventoriuje Vilniaus arsenale minimas didysis falkonetas su įrašu lotynų kalba: „Esu sakalas, tvirtovių ir kariuomenių priešas. Išsklaidau kavalerijos [ir] pėstininkų rikiuotes. Esu nugalėtojas“ (1 priedas, įrašas 22).

Trumposios patrankos buvo vadinamos mortyromis – tai didelio kalibro trumpavamzdžiai artilerijos pabūklai, šaudantys 50–75° pakilimo kampu. Pagrindinė mortyrų paskirtis buvo ypač tvirtų gynybinių įrenginių griovimas¹⁰⁰. Jų įrašuose vardas nebuvo minimas, bet tekstas apie iš dangaus ateinantį pavojų leisdavo suprasti apie patrankos tipą. Pavyzdžiui, Vilniuje buvo laikoma didžioji mortyra su užrašu lotynų kalba: „Joks mūras siena, nei įtvirtinimai nepadės. Iš aukštai ateis žaibas, jei būsi priešas“ (1 priedas, įrašas 17). Arba: „Dažnai mano žaibu žavisi nedoras priešas ir sako, [kad] prieš save turi supykusį dangų“ (1 priedas, įrašas 25).

97 NOWAK, Tadeusz Marian. O „mówiących działach” artylerii polskiej..., p. 381.

98 Ten pat.

99 Sibilėmis vadintos orakulės senovės Graikijoje.

100 *Enciklopedinis karybos žodynas*. Vilnius, 2008, p. 359.

Žygimanto Augusto laikais buvo naudojami ir kitokie patrankų tipai: *lakštingalos* (słowik), *dainininkės* (śpiewaczka), *švilpukai* (piszczek), *būgnininkės* (bembennicza), *baziliskai* (bazyliszek)¹⁰¹, *drakonai* (smok), *mergelės* (virgo) ir kt. Kitose šalyse pasitaiko patrankų su Katalikų Bažnyčios šventųjų, Zodiako ženklų, antikinės mitologijos veikėjų, gyvūnų, realaus ir fantastinio pasaulio veikėjų vardais¹⁰². Istorikai sutaria, kad galiausiai nuo konkrečių patrankų pavadinimų kilo ir jų tipų pavadinimai¹⁰³. Galima manyti, kad tai turėjo praktinių sumetimų – palengvindavo puškorių suvokimą, prie kokio pabūklo teks dirbti¹⁰⁴. Vienaip reikia aptarnauti falkonetą, kitaip – kolubryną.

ĮRAŠŲ TURINIO ANALIZĖ

Rimuoti tekstai ant patrankų pasižymi turtingu naratyvu ir gera rašytojo erudicija. Paprastai tai yra grėsmingi tekstai, skirti priešams. Dažniausiai žodžiai įdėti į patrankos „lūpas“, todėl rašyti pirmuoju asmeniu.

Kalbant apie naratyvo specifiką, pastebėta ilgųjų patrankų (angių, gyvačių ir kt.) tekstų sąsaja su bibliniais motyvais. Tarp tiriamųjų įrašų pasikartoję Senajame Testamente¹⁰⁵ pateikiamas žmogaus nuopuolio motyvas, kuomet angis suviliojo Adomą paragauti uždrausto vaisiaus, kuris mene ir literatūroje dažniausiai vaizduojamas kaip obuolys. Pavyzdžiui, ant feldšlangos, saugotos Vilniuje XVI a. antroje pusėje, buvo įrašas lotynų kalba: „Esu angis, obuolį ir mirtį nešioju gerklėje. Obuoliu pagautas Adomas. Saugokitės mano obuolių“ (1 priedas, įrašas 18). Čia akivaizdžiai matoma paralelė tarp apvalaus Rojaus sodo obuolio ir angies (patrankos) sviedinio. Identiškas arba nežymiai pakeistas tekstas pateiktas dar ant kelių ilgųjų patrankų (1 priedas, įrašai 43–47, 53).

Gerokai daugiau pasitaiko senovės graikų mitologijos motyvų. Dažniausiai jie yra susiję su patrankos vardu. Vilniaus arsenale buvo saugomos dvi kartautos Sirenos vardu. Ant vienos puikavosi įrašas lotynų kalba: „Esu sirena, ne [tam, kad] tave sulaukyčiau mūsų giesme. Dainos yra mūsų, [o] užtikrintos laidotuvės – tavo“ (1 priedas, įrašas 7). Įrašas akivaizdžiai remiasi sirenų – mito-

101 NOWAK, Tadeusz Marian. O „mówiących działach” artylerii polskiej..., p. 383.

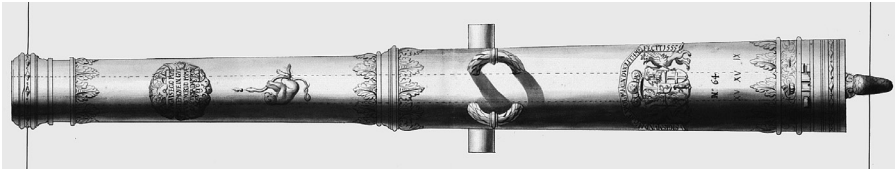
102 GRODZISKA, Maria. Zabytkowe działa szpizowe w zbiorach polskich. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1960, t. 6, część 2, Warszawa, p. 363.

103 NOWAK, Tadeusz Marian. O „mówiących działach” artylerii polskiej..., p. 381.

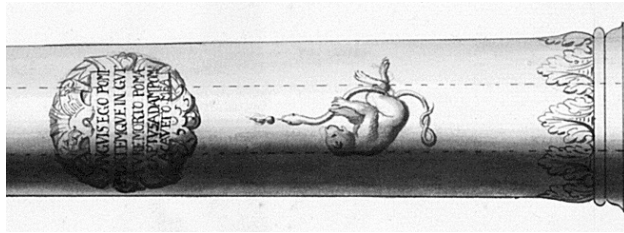
104 GRODZISKA, Maria. Zabytkowe działa szpizowe w zbiorach polskich. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1960, t. 6, część 2, Warszawa, p. 363.

105 Pr 3, 1–20.

loginių būtybių, kurios savo dainavimu viliodavo jūrininkus į uolas – motyvu. Pastebėtinas ir pabūklo vardo bei naratyvo sugretinimas su pabūklo skleidžiamu garsu. Tai patvirtina įrašas lotynų kalba ant kitos Sirenos: „[Esu] Sirena, kurią Okeane sumaniai sumenkino Ulisas. Dabar žemėje prieš klastą žaibus nešu“ (1 priedas, įrašas 8). Romėnų sakmėse Ulisas (graikų mitologijoje – Odisėjas) sugebėjo atsispirti sirenų dainavimui savo jūreiviams užlipdydamas ausis vašku, o save liepęs prišti prie laivo stiebo.

6A PAV. Patranka „Angis“. 1555 m. Iš *Armémuseum Ritningsamlingen* rinkinių

6B PAV. Patrankos „Angis“ įrašo fragmentas. 1555 m. Iš *Armémuseum Ritningsamlingen* rinkinių

Sąsają tarp patrankos garso ir vardo bei naratyvo parodo dar keli įrašai. Žygimantas Augustas disponavo dviem lakštingalos tipo patrankomis, pavadinotomis Filomena. Ant vienos buvo toks įrašas lotynų kalba: „Esu Filomena, pati skundžiuosi smurtu, man padarytu. [Aš] pati mirtimi baudžiu priešų pajėgas“ (1 priedas, įrašas 9). „Padarytas smurtas“ mena skausmingus įvykius, kuriuos graikų mitologijoje išgyveno Atėnų karaliaus Pandiono I dukra Filomena. Ją išprievartavo sesers Proknės vyras Terėjus ir nupjovė liežuvį, kad toji negalėtų pasiskųsti. Tačiau Filomenai radus būdą žinią pranešti seseriai, jos abi atkeršijo Terėjui. Vėliau bėgdamos nuo jo įniršio su dievų pagalba buvo paverstos į lakštingalą ir kregždutę. Pačioje mitologijoje nėra vienodo sutarimo, kokių paukščių pavorio Filomena. O tai atsispindi ir kitame patrankos įrašė, kur Filomena minima kaip pelėda: „Tau esu Filomena, tačiau visiems kitiems – baisioji Pelėda. Svečiui dainą, o priešams žaibą turiu“ (1 priedas, įrašas 10).

Pasitaiko ir paslėptų senovės graikų mitologijos motyvų. Pavyzdžiui, ant švilpuko buvo įrašas lotynų kalba: „Pasakojama, dėl dainavimo mūrai augdami kyla, dabar dėl mano giesmės irdami griūva“ (1 priedas, įrašas 14). Šis įrašas yra paremtas mitu apie Dzeuso ir Tebų karalienės Antiopės sūnų Amfioną – poetą ir muziką, kuris grodavo Apolono jam dovanota lyra. Jo muzikos užburti akmenys patys susidėliojo aplink miestą sukurdami gynybinę sieną su septyneriais vartais. Taigi, patrankos įrašas parodo, kad pabūklo galia yra priešinga Amfiono galiai.

Visa tai liudija, kad įrašų teksto autoriai buvo gero sumanumo, eruditai, turėjo puikų humanistinį išsilavinimą.

ĮRAŠAI ŠVEDŲ KALBA

Armijos muziejaus (Švedija) archyvinuose dokumentuose tarp patrankų piešinių su lotyniškais įrašais galima rasti užrašų iš švedų kalba. Juos atliko švedai, pažymėdami, kur ir kada perėmė pabūklą. T. Nowakas pastebėjo, kad ant vamzdžio būdavo įrėžiama viena arba kelios raidės, o vėliau, matyt, nugabenus patranką į Švediją, papildoma išsamiau įrašu. Ant patrankų galima rasti raides bei vietovių pavadinimus: L (Litauen), CL (Clitzov), PZ (Pintzof), K arba KAK (Cracau), SAN (Sandomir), T (Torn), HP (Hogpolen), E (Elbing)¹⁰⁶.

Patys įrašai saugo ir daugiau informacijos: kada, iš kur ir kam vadovaujant paimtos patrankos. Autoriaus sukauptuose įrašuose nėra patrankų, kurios būtų pažymėtos kaip paimtos iš Lietuvos. Tokių žymėjimų randama ant vėlesnių laikotarpių pabūklų.

Tačiau dvi patrankos buvo pažymėtos kaip paimtos iš Biržų pilies, nemint Lietuvos vardo (1 priedas, įrašai 49, 50): „Su Dievo pagalba paimta karaliaus Karolio XII ginklais iš Biržų tvirtovės 1704 m. rugsėjo 15 d., vadovaujant generolui Adamui Leyonhufwudui“. Be epitafijos Ridarholmo bažnyčioje (Švedija), kur ir yra palaidoti generolo palaikai, tai yra bene vienintelis paminklas A. V. Lewenhauptui¹⁰⁷.

¹⁰⁶ NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki dzieł zdobytych przez Szwedów w Polsce w XVII i na początku XVIII w. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1976, t. 20, Warszawa, p. 287.

¹⁰⁷ Adamas Leyonhufwudas ir Adamas Lewenhauptas yra tas pats asmuo. Viena Leyonhufwudų giminės šaka XVIII a. pasidavė germanizacijai ir tapo Lewenhauptais. Plg.: *Allgemeines Schriftsteller- Und Gelehrten-Lexikon Der Provinzen Livland, Esthland Und Kurland*. Bearb. Von J. F. V. Recke und K. E. Napiersky. Mitau, 1831, p. 99–100.

ŽYGMANTAS AUGUSTAS KAIP ĮRAŠŲ IDĖJOS AUTORIUS

Didelės patrankos buvo liejamos kartu išliejant ir tam tikrus įrašus. Vadinas, prieš liedamas patranką meistras jau turėjo žinoti norimą tekstą. Turimų šaltinių nuotrupos leidžia teigti, kad įrašų autoriaumi galėjo būti ir pats valstybinio arsenalo valdytojas – Žygimantas Augustas.

Įsteigęs (ar reorganizavęs) patrankų liejyklą Vilniuje, paruošęs įstatyminę bazę, taip pat pats asmeniškai rūpinosi ir patrankų pramonės priežiūra – apie tai liudija išlikę jo laišakai. Žygimantas Augustas ne tik sprendė puškorių įdarbinimo klausimus¹⁰⁸, rūpinosi patrankų ir amunicijos siuntimu į karo veiksmų zonas¹⁰⁹, mokė patrankų naudojimo taktikų¹¹⁰, sekė patrankų judėjimo kryptis¹¹¹, bet ir rūpinosi naujų patrankų gamyba. Bene daugiausiai informacijos randama 1563 m. birželio 11 dienos Žygimanto Augusto laiške lenkų kalba jo dvarioniui Motiejui Blešinskiui (Maciej Bleszyński): *Siunčiame jums nutapytą formą tų akmenšaudžių patrankų, kurias turite išlieti. Taip pat siunčiame sviedinio formą, kuris yra mažesnis nei mortyros sviedinys. Taip pat ir užrašą su herbais jau*

- 108 Pavyzdžiui, 1571 m. laiške Mikalojui Radvilai Juodajam (?) Lietuvos didysis kunigaikštis duoda nurodymus dėl puškoriaus įdarbinimo. *Zbiór pamiętnik6w historycznych o dawnej Polsceze z rękopis6w, tudzież dzieł w r6żnych językach o Polsce wydanych, oraz z listami oryginalnemi kr6ł6w i znakomitych ludzi w kraju naszym*. Wydanie nowe Jana Nep. Bobrowicza. T. I. Lipsk: nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, 1858, p. 327–328.
- 109 Pavyzdžiui, 1552 m. gruodžio 11 d. laiške Mikalojui Radvilai Juodajam atskleidė, kad nurodė įždininkui siųsti pinigų Kuršo kunigaikščiui Rygos gynybai organizuoti, taip pat siųsti patrankas, sviedinius bei paraką. *Listy oryginalne Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła Czarnego, wojewody Wileńskiego marszałka i kanclerza W.X.L. Z autentyków spisane i wydane przez Stanisława Augusta Lachowicza*. Wilno: nakładem i drukiem T. Glücksberga księgarza i typografa Wileńskiej Cesarskiej Med. Chir. Akad. i szk6ł. Białoruskiego naukowego wydziału, 1842, p. 161–164; 1553 m. vasario 27 d., netrukus po Polocko praradimo, parašė laišką meistrai Motiejui Blešinskiui, nurodydamas nupirkti ir išsiųsti į Vilnių 100 centnerių (apie 6,4 t) parako.
- 110 Pavyzdžiui, 1556 m. liepos 10 d. laiške Mikalojui Radvilai Rudajam nurodo, kaip elgtis su sunkiosiomis patrankomis artinantis priešui. FERENC, Marek. *Listy polskie kr6ła Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła „Rudego“ z lat 1548–1556. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne*, 2009, z. 136, p. 149–150.
- 111 Pavyzdžiui, 1562 m. sausio 11 d. laiške Mikalojui Radvilai Juodajam. *Listy oryginalne Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła Czarnego, wojewody Wileńskiego marszałka i kanclerza W.X.L. Z autentyków spisane i wydane przez Stanisława Augusta Lachowicza*. Wilno: nakładem i drukiem T. Glücksberga księgarza i typografa Wileńskiej Cesarskiej Med. Chir. Akad. i szk6ł. Białoruskiego naukowego wydziału, 1842, p. 137–138.

paruoštais, pagal kurių formą patrankos turi būti išlietos. Tų patrankų vardai bus: vienos – Kastoras [Castor], o kitos – Poliuksas [Pollux]. Ant Kastoro, tai yra ant tos formos, kuri yra siunčiama, jau yra eilės ant lapelio užrašytos. O ant tos kitos patrankos, taip pat akmenšaudės, kuri bus vadinama Poliukšu, šias dvi eiles, čia parašytas, duokite išlieti:

Pollucis metuet, qui non vitaverit, ictum

*Aut rumpo aut aperi, maenia turrim, aciem*¹¹².

Herbai ir titulai visur tokie, kaip ir ant tos kitos patrankos, kad abi patrankos būtų vienodos. Taip pat siunčiu ir mortyrų sviedinių formą, kuri yra didesnė nei ta akmenšaudėms patrankoms. Tačiau jei jau formos liejimų yra paruoštos arba patrankos išlietos bus [anksčiau] nei tą formą ir sviedinius iki jūsų atneš, tuomet jau taip turi likti, kad tik greičiau pagamintos būtų¹¹³.

Iš laiško aiškėja, kad Žygimantas Augustas kartu su laišku siuntė ir patrankos eskizą su jame pavaizduotais herbais (manytina, su viena iš anksčiau aptartų variacijų) bei įrašais. Kadangi nurodoma į eskizą nekreipti dėmesio, jei jam atkeliavus patrankos jau būtų išlietos, ir palikti jas tokias, kokios yra, vadinasi, įrašai buvo tikrai liejami kartu, o ne graviruojami po to. Tam reikalui turėjo būti gaminamos atskiros klišės. Tiesa, iš 1563 m. liepos 13 d. Žygimanto Augusto laiško M. Blešinskiui aiškėja, kad patrankos buvo išlietos dar iki eskizui pasiekus dvarionį – vadinasi, ne tokios, kaip jas įsivaizdavo valdovas.

Galima manyti, kad eskizų su konkrečiais nurodymais piešimas buvo natūrali praktika užsakant patranką. Nes jau anksčiau aptartu atveju, kai 1568 m. Vitebsko vaivada Stanislovas Pacas savo lėšomis nuliejo ir dedikavo Žygimantui Augustui patrankas Slibiną, Lakštingalą ir Raudoną Gaidį, kartu su laišku valdovui siuntė ir patrankų eskizus¹¹⁴.

Ne mažiau įdomus yra faktas, kad valdovas galvodavo patrankoms vardus. Šiuo atveju, kadangi patrankos turėjo būti identiškos (dvynės), pasirinkti graikų mitologijoje žinomi veikėjai dvyniai – Kastoras ir Poliuksas. Laiške lotynų kalba parašytas dvieilis apie Poliukšą leidžia suprasti, kad ant kitos patrankos turėjo būti dvieilis, skirtas Kastorui. Nėra žinoma, ar tai yra paties Žygimanto

112 „Polukso išsigąs, kas smūgio neišvengs. Arba sunaikinsiu, arba atidarykit mūrus, bokštus, rikiuotes.“

113 JAWORSKI, Rafał. Działa, proch i dziura w murze. Listy polskie króla Zygmunta Augusta do wielkorządcy krakowskiego Macieja Bleszyńskiego z lat 1563–1564. *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*, 2015, t. 32 (1), p. 155–156.

114 BARONAS, Darius. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės puškoriai Žygimanto Augusto laikais (1548–1572). *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 42.

Augusto idėja, tačiau, turint omenyje gerą valdovo humanistinį išsilavinimą¹¹⁵ ir turimą gausią biblioteką, galima manyti ir taip.

Istorijoje žinomos dar bent dvi patrankos „dvynės“ tokiais vardais. Britai, kovoję dėl savo kolonijų Pietų Afrikos Respublikoje, įsitraukė į būrų karus, kurių metu 1900 m. 118 dienų buvo ginamas Leidismito miestas (Pietų Afrikos Respublika). Miesto gynybai, be įvairios artilerijos ir amunicijos, taip pat naudotos ir dvi patrankos – Poliuksas ir Kastoras. Dabar jos pastatytos atminimui priešais Leidismito rotušę¹¹⁶.

Išvados

1. Tyrimo metu remiantis tiek pirminiais, tiek skelbtais rašytiniais šaltiniais sudaryta XVI a. Žygimanto Augusto valdytų patrankų įrašų bazė, apimanti 67 pabūklų įrašus. Didžioji dalis įrašų – lotynų kalba. Įrašai nėra vientisi, labiau sudaryti iš tam tikrų pasikartojančių klišių. Vertinant patranką kaip mediją, visą joje išlietą (įrėžtą) tekstą galima būtų skirstyti į tokias struktūrines dalis: a) pagaminimo data; b) fundatorius; c) meistras; d) heraldiniai įrašai; e) patrankos vardas; f) eiliuotas kūrinys.

XVI a. patrankos buvo naudotos dar ir Šiaurės karo metu, kur dalis jų buvo paimta iš Lietuvos ir Lenkijos teritorijos kaip karo trofėjus. Paimti pabūklai buvo ženklinami įrašais švedų kalba, nurodant, iš kur, keliais metais ir kam vadovaujant paimtos patrankos.

2. Žygimanto Augusto valdymo laikais išlietų patrankų atsiradimas siejamas su kylančia Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės karine grėsme ir jos pretenzijomis į Livonijos teritorijas. Karinio konflikto išvakarėse LDK sostinėje sukurta patrankoms lieti reikalinga technologinė, intelektualinė, žmogiškųjų išteklių infrastruktūra leido dideliais kiekiais lieti patrankas ir jomis aprūpinti rytinių LDK žemių pilis. Infrastruktūros kūrimu asmeniškai rūpinosi Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas. Išlikusi korespondencija leidžia manyti, kad arba valdovas buvo išties labai valdingas – niekuo iki galo nepasitikėjo, asmeniškai tikrino kiekvieną su artilerijos funkcionalumu susijusį žingsnį, norėjo rūpintis absoliučiai viskuo,

115 Bonos Sforzos įtaka lėmė, kad Žygimantą Augustą mokė garsūs humanistai iš Italijos (Krokuvos akademijos profesorius Jonas Amatas Sicilietis (Joannes Silvius Siculus Amatus), Scipio Scholaris Italas).

116 <<https://www.alamy.com/stock-photo-castor-and-pollux-two-cannons-used-in-the-siege-now-standing-in-front-37449532.html>> [žiūrėta 2021 08 05]; <<https://www.lonelyplanet.com/south-africa/ladysmith/attractions/castor-pollux/a/poi-sig/1313508/1304625>> [žiūrėta 2021 08 05].

arba tiesiog neturėjo patikimų žmonių. Jis ne tik sprendė puškorių įdarbinimo klausimus, rūpinosi patrankų ir amunicijos siuntimu į karo veiksmų zonas, sekė patrankų judėjimo kryptis, bet ir labai smulkmeniškai rūpinosi naujų patrankų gamyba. Verta pastebėti, kad būtent Žygimantas Augustas inicijavo kai kurių patrankų liejimą, ko gero, pats parinkdamas joms vardus bei eiliuotus įrašus lotynų kalba. Taip leidžia manyti tas faktas, kad Žygimantas Augustas turėjo gerą humanistinį išsilavinimą, kuris apėmė ir antikinės kultūros išmanymą.

Išlikę Žygimanto Augusto laišakai ir nuorašai liudija, kad valdovas siuntė meistrui patrankų eskizus su piešiniais ir įrašais. Panašūs eskizai būdavo siunčiami ir valdovui kitų asmenų.

3. Surinkti patrankų įrašai leidžia teigti, kad epigrafiniai įrašai turėjo trejopą paskirtį: a) žymėti patrankos nuosavybę (heraldiniai įrašai); b) įamžinti išliejimo aplinkybes (iniciatorius, fundatorius, data); c) dekoruoti ir mistifikuoti šaunamąjį ginklą (patrankos vardas ir eiliuotas kūriny). Pastebėta, kad patrankos vardas, jos kalibras – o kartu ir forma bei nuo jos priklausanti šaunamoji galia ir pobūdis (trajektorija, sviedinių tipas ir kt.) – yra labai glaudžiai susiję. Be to, trumpas eiliuotas kūriny taip pat būdavo priderinamas prie patrankos vardo ir šaudymo tipo. Kalbant apie patrankų vardus ir eiliuotų įrašų dalių naratyvus, pastebėta, kad vyrauja antikinės (senovės graikų ir romėnų) mitologijos motyvai.

Padėka. Už švedišką įrašų vertimą bei konsultacijas nuoširdžiai dėkoju prof. Ilkai Makinenui. Už konsultacijas verčiant lotyniškus įrašus dėkoju dr. Antoniui Urmańskiu.

Šaltiniai

1. FERENC, Marek. Listy polskie króla Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła „Rudego“ z lat 1548–1556. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne*, 2009, z. 136, p. 141–153.
2. GRODZISKA, Maria. Zabytkowe działa spiżowe w zbiorach polskich. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1960, t. 6, część 2, Warszawa, p. 358–414.
3. *Listy oryginalne Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła Czarnego, wojewody Wileńskiego marszałka i kanclerza W.X.L. Z autentyków spisane i wydane przez Stanisława Augusta Lachowicza*. Wilno: nakładem i drukiem T. Glücksberga księgarza i typografa Wileńskiej Cesarskiej Med. Chir. Akad. i szkół. Białoruskiego naukowego wydziału, 1842.
4. NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki dział zdobytych przez Szwedów w Polsce w XVII i na początku XVIII w. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1976, t. 20, Warszawa, p. 285–333.
5. *Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII wieku*, oprac. S. Kutrzeba. Kraków, 1937.

6. Puškarnia Puškoriai arba dabartinė Naujosios Vilnios miesto Pučkorių g. 9. Archeologinių tyrimų ataskaita. 1970, *Vilniaus regioninis archyvas*, f. 1019, ap. 11, b. 6785.
7. Puškoriai–Puškarnia arba dabartinė Naujosios Vilnios miesto Pučkorių g. 9. Istorinė apybraiža. 1970, *Vilniaus regioninis archyvas*, f. 1019, ap. 11, b. 6784.
8. Strzelba y Munitia własnym nakładem IKM sprawiona w Wilnie y na Zamki pogranicne rozestana MDLXV, *Kunigliga Biblioteket, Handskriftenheten*, D 1473, 114 lap.
9. Strzelba i Munitia własnym nakładem sprawiona w Wilnie i na Zamki pograniczne rozestana W. D. LX. V. In *Stanisława Łaskiego wojewody Sieradzkiego prace naukowe i dyplomatyczne. Wydane z rękopismów Muzeum Wileńskiego, i przedmową Mikołaja Malinowskiego, oraz z dodatkiem dzieł Jana Tarnowskiego z jedynego egzemplarza biblioteki Kórnickiej*. Wilno, Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1864, p. 251–289.
10. Švedų kariuomenės 1598–1679 m. trofėjais paimtų pabūklų registracijos knyga. *Armémuseum Ritningssamlingen* J 3 volym 45, Band 3 AM 5379.
11. Švedų kariuomenės 1700–1702 m. trofėjais paimtų pabūklų registracijos knyga. *Armémuseum Ritningssamlingen* J 3 volym 45, Band 1 AM 5377.
12. Švedų kariuomenės 1703–1706 m. trofėjais paimtų pabūklų registracijos knyga. *Armémuseum Ritningssamlingen* J 3 volym 45, Band 2 AM 5378.
13. *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce z rękopisów, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych, oraz z listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym*. Wydanie nowe Jana Nep. Bobrowicza. T. I, Lipsk: nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, 1858.

Literatūra

1. AIRINI, Vidmantas. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ginkluotosios pajėgos 1654–1667 m. karų metu. *Karo archyvas*, 2008, t. 23, p. 74–125.
2. *Allgemeines Schriftsteller- Und Gelehrten-Lexikon Der Provinzen Livland, Esthland Und Kurland*. Bearb. Von J. F. V. Recke und K. E. Napiersky. Mitau, 1831.
3. ANTANAVIČIUS, Darius. Nežinoma–žinoma Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės izdo raštinių knyga. *Lietuvos metrikos naujienos* 2003, 2005, nr. 7, Vilnius, p. 26–29.
4. BARONAS, Darius. Apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karinį potencialą artilerijos požiūriu (XVI a. vidurys). *Lietuvos istorijos metraštis 1997*, Vilnius, 1998, p. 51–75.
5. BARONAS, Darius. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės puškoriai Žygimanto Augusto laikais (1548–1572). *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 24–50.
6. BRENSZTEJN, Michał. *Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Wilno, 1924, 227 p.
7. CONNERTON, Paul. *Jak społeczeństwa pamiętają*. Przekład i wstęp Marcin Napiórkowski. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2012.
8. CZOŁOWSKI, Aleksander. Zabytki polskie w Szwecji. *Rocznik Krakowski*, 1902, t. V. Kraków, p. 173–182.
9. ČEPAITĖ, Rasa. *Laikas ir akmenys*. Vilnius, 2005.
10. DEKSNYS, Bronius. Senasis Onuškis, 400 metų vadintas Haušiškais. Iš *Lietuvos lokaliniai tyrimai*. Vilnius, 2010, p. 1–40.
11. *Georgii Agricolae De ortu et causis subterraneorum lib. V. De natura eorum, quae effluunt ex terra lib. Iv. De natura fossilium lib. X. De veteribus et novis metallis lib.II. Bimannus, sive De re metallica dialogus. Interpretatio Germanica vocum rei metallica...nonnullis scholiis marginalibus illustrati a Joanne Sigfrido...* / Georgius Agricola. T. 1–3.

12. GŁADYSZ, Andrzej. Wojskowi ulubieńcy Zygmunta Augusta, czyli o królewskich puszkarzach, ich jadlospisie i tajemniczej „skrzynce”. *Servitium et Amicitia. Studia z dziejów kariery i awansu w Polsce Jagiellonów*, red. A. Januszek-Sieradzka, 2011, p. 119–143.
13. GŁOGER, Zygmunt. Puszka, puszkarze. In *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. IV. Warszawa, 1903, Druk Piotra Laskauera i S-ki. 41; Nowy-Świat 41, p. 131–132.
14. GÓRSKI, Konstanty. Sztuka wojenna w Polsce za Zygmunta. *Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi*, 1890, t. 4, z. 2, p. 228–252.
15. GUDAVIČIUS, Edvardas. Biržų pilies arsenalo vedėjo pareiškimas 1686 metų revizijos vykdytojams ir jų atsakymas jam. *Lietuvos istorijos studijos*, Vilnius, 2005, t. 16, p. 82–95.
16. GUDAVIČIUS, Edvardas. Livonijos karas. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieinamas internete: <<https://www.vle.lt/straipsnis/livonijos-karas/>> [žiūrėta 2021 03 03].
17. *Historia artylerji Polskiej przez Konstantego Górskiego pułkownika piechoty b. kapitana kwartmistrzostwa, Z zapomogi Kasy Pomocy dla osób pracujących na polu naukowem imienia D-ra. Med. Mianowskiego*. Warszawa, skład główny w Księgarni E. Wende i S-ka, 1902, 327 p.
18. HORODYSKI, Bogdan. «Armata» arsenalu zamojskiego. *Teka Zamojska*, 1938, rocznik 1, zeszyt 3. Zamość, p. 129–153.
19. Jan ze Śliwina [KIRKOR, Adam Honory]. *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*. Drukarnia A. Marcinowskiego, 1856.
20. JAWORSKI, Rafał. Działą, proch i dziura w murze. Listy polskie króla Zygmunta Augusta do wielkorządcy krakowskiego Macieja Błeszyńskiego z lat 1563–1564. *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*, 2015, t. 32 (1), p. 139–163.
21. JOKŪBAUSKAS, Vytautas. Lietuvos kariuomenės artilerijos pabūklai 1919–1940 m. *Karo archyvas*, 2012, t. 27, p. 163–231, 345–348.
22. JURGINIS, Juozas; MERKYS, Vytautas; TAUTAVIČIUS, Antanas. *Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos*. Vilnius, 1968.
23. KARVELIS, Deimantas. Radvilų Biržų pilies arsenalas XVI–XVII a. *Karo archyvas*, 2008, t. 23, p. 39–73.
24. KOSMAN, Marcelli. *Drogi zaniku pogaństwa u Baltów*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1976.
25. LAUCEVIČIUS, Edmundas; VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. *Lietuvos auksakalystė: XV–XIX amžius*. Vilnius, 2001.
26. LEPSZY, Leonard. Kultura epoki Jagiellońskiej. *Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne*, 1902, nr 2/3, p. 450–468.
27. ŁOPATECKI, Karol. Ideowa wymowa ozdób armatnich z przełomu XVI i XVII wieku. In *Nad społeczeństwem staropolskim*, t. 1: *Kultura – instytucje – gospodarka w XVI–XVIII stuleciu*, red. K. Łopatecki, W. Walczak. Białystok, 2007, p. 249–270.
28. LUKŠAITĖ, Ingė; MATULEVIČIUS, Algirdas. Žygimantas Augustas. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieinamas internetu: <<https://www.vle.lt/straipsnis/zygimantas-augustas/>> [žiūrėta 2021 05 06].
29. MARTINAITIENĖ, Gražina Marija. „IOANNES BREUTELT NOBIS FECIT...“. *Menotyra*, 2001, nr. 2(23), p. 62–70.
30. MARTINAITIENĖ, Gražina Marija. Radvilų Nesvyžiaus arsenalas ir jo vertybės. *Menotyra*, 2010, t. 17, nr. 4, p. 301–317.
31. MARTINAITIENĖ, Gražina Marija. Vieno pabūklo istorija. *Menotyra*, 2002, nr. 3 (28), p. 46–50.

32. MAŽEIKIENĖ, Ona; VAIČENONIS, Jonas. Bombarda. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieinamas internetu: <<https://www.vle.lt/straipsnis/bombarda/>> [žiūrėta 2021 03 04].
33. NOWAK, Tadeusz Marian. O „mówiących działach” artylerii polskiej XVI–XVIII wieku. *Napis*, Seria XII, 2006, Warszawa, p. 379–383.
34. NOWAK, Tadeusz Marian. Sprzęt artylerii polskiej XVI wieku w świetle inwentarza z lat 1551–1565. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1963, t. 9, cz. 2, Warszawa, p. 281–302.
35. PAKALNIS, Romas. Gamtos paminklai. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieinamas internetu: <<https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-gamtos-paminklai/>> [žiūrėta 2021 10 25].
36. PIESTRAK, Feliks. *Jerzego Agrikoli „De re metallica”*. Lwów, nakładem towarzystwa politechnicznego. I. związkowa drukarnia we Lwowie, ul. Lindego 4. 1903, p. 4–21.
37. POLIAKOVAS, Olegas; SKRODENIS, Stasys. Runos. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2011, t. 20, p. 453–454.
38. SAWICKI, Mariusz. Artyleria litewska na przełomie XVI i XVII wieku. Koszty transportu na wojnę inflancką w latach 1601-1602. In *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*. T. 3 / pod red. Wojciecha Walczaka i Karola Łopateckiego. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2012, p. 91–106.
39. SPODARYK, Adam. Inskrypcja z niezachowanej armaty odlanej przez Jana Breutelta w 1647 r. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 2016, nr. 3, p. 379–385.
40. SPODARYK, Adam. 1647 m. Jono Breitelio nulietos patrankos inskripcija | An Inscription from a Cannon Cast in 1647 by Ioannes Breutelt. *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae | Lietuovs didžiųjų kunigaikščių rūmų kronika*, 2014–2016, vol. 4, Vilnius, p. 444–453.
41. SURDOKAITĖ-VITIENĖ, Gabija. XVI–XVIII a. religiniai paminklai LDK: dokumentų liudijimai, paminklų funkcijos ir paplitimas. *Menotyra*, 2015, t. 22, nr. 1, p. 45–72.
42. ŠVEREIKAITĖ, Irena; GUDAVIČIUS, Edvardas. 1686 metų Biržų pilies inventoriūs. Iš *Lietuvos istorijos metraštis 1979*, Vilnius, 1981, p. 71–102.
43. TOLKAČEVSKI, Kšištof. *Epigrafinio įrašo kultūra ir komunikacija: XIX a. Vilniaus memorialinių įrašų pagrindu* [daktaro disertacija], 2016, 381 p.
44. TOLKAČEVSKI, Kšištof. Rusiški epigrafiniai memorialiniai XIX amžiaus įrašai Vilniaus katalikiškose kapinėse. *Knygotyra*, 2016, t. 66, p. 281–310.
45. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Tom V, pod red. Henryka Lulewicza. Warszawa, 2018.
46. VASILIAUSKAS, Liudvikas. XVI–XVIII amžiaus artilerijos pabūklai, saugomi Lietuvos muziejuose ir privačioje kolekcijoje. *Archaeologia Lituana*, 2017, t. 18, Vilnius, p. 130–164.
47. VITKAUSKIENĖ, Birutė Rūta. Vilniaus pabūklų liejyklos teritorija (Puškarnia) XVI–XVIII a. šaltiniuose. *Miestų praeitis* [elektroninis išteklius]. 2010, 2 07.htm. ISSN 2029-4220. Prieinamas internetu: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04-2010-1367171181118/>> [žiūrėta 2021 05 10].
48. ŽILĖNAS, Vladas. Šaunamųjų ginklų kalykla Valkininkuose XVII a. Iš *lietuvių kultūros istorijos*. Vilnius, 1958, t. 1, p. 228–233.
49. *Полное Собрание Русских Летописей*, т. 8. *Воскресенская Летопись*. Санкт-Петербург, 1859.
50. ВОЛКАУ, Мікола. *Артилерыя Нясвіжскага замка ў канцы XVI - пачатку XVIII*, стст. *Arche* Пачагак. 2012, 6, p. 41–91.

1 PRIEDAS

Priedas sudarytas remiantis šaltinių skyriuje aprašytais publikuotais ir neskelbtais dokumentais. Šioje publikacijoje skelbiamas perrašas. Siekiant didesnio skaitytojų (ne tik profesionalių istorikų, filologų ir kt.) susidomėjimo bei turint omenyje tai, kad patrankų įrašus nurašinėjo skirtingi asmenys, atsisakyta minties tekstą perrašinėti aklai taip, kaip originaluose – taigi autorius neišlaiko *v* vietoje *u* (pvz., *victor* ir *Augustus*), neišsaugo papildomų raidžių diakritikų ir pan. Autorius apsiribojo tik akivaizdžių gramatinių klaidų (pvz., linksnių vartojimo, korektūros) taisymu, komentaruose palikdamas originaluose vartojamus žodžius. Juolab skelbiami ne originalūs patrankų įrašai, o tik patrankų įrašų nuorašai, atlikti kelių skirtingais amžiais gyvenusių autorių, kurių nurašymo kruopštumu kartais taip galima abejojti.

Eil. nr.	Pagamini- mo metai	Patran- kos tipas	Patrankos vardas	Užrašas loty- nų k.	Užrašo vertimas lietuvių k.	Heraldiniai įrašai	Užrašas švedų kalba	Užrašo verti- mas lietuvių k.	Pastabos
1	neužfik- suota	Didžioji akmen- šaudė patran- ka ¹	Elgeta (Zebrak)	Quos gemitus noster non flectit fulmina flectent. Atque ego vic- tor per castra viroisque vehar.	Tai, ko mūsų gausmas nesu- lenks, žaibai sulenks. O aš pervažiuosiu per tvirtoves ir ka- riuomenes kaip nugalėtojas.				Strzelbay Munitia własnym nakładem IKM sprawiona w Wilnie y na Zamki pograniczne ro- zesłana. MDLXX, lap. 5.
2	neužfik- suota	Didžioji akmen- šaudė patranka	Vytautas (Witold ²)	Sum Vitoldus ego, Vitoldi ex nomine dictus. Concutio turres ³ moenia sterno, cave.	Esu Vytautas, vadinamas [taip] nuo Vytauto vardo. Griauuu bokštus, griauuu mūrus. Saugokis.				Strzelbay Munitia..., lap. 5.

- 1 Taip vadinamos patrankos, šaudžiusios akmeniniais sviediniais.
- 2 Originale WITOLK.
- 3 Originale TURES.

Eil. nr.	Pagamini- mo metai	Patran- kos tipas	Patrankos vardas	Užrašas loty- nų k.	Užrašo vertimas į lietuvių k.	Heraldiniai įrašai	Užrašas švedų kalba	Užrašo verti- mas į lietuvių k.	Pastabos
3	neužfik- suota	Didžioji akmen- šaudė patranka	Boba (Baba)	Baba vocor bello, surgunt mihi pectore flammae: Dum speras lachry- mas, fulmina mitto, cave.	Kare vadinuosi Boba. Iš mano krūtinės kyla liepsnos. Kai tikiesi ašarų, žaibus siunčiu. Saugokis.				<i>Strzelbay</i> <i>Munitia...</i> , lap. 5.
4	neužfik- suota	Didžioji akmen- šaudė patranka	Augustas (Augustus)	Augustus vocor, ex Augusto Rege Polonorum ⁶ , Non tamen Augustum fulmen in ore fero.	Vadinuosi Augustas nuo Augusto, lenkų karaliaus. Tačiau ne didingą ⁵ žaibą burnoje nešu.				<i>Strzelbay</i> <i>Munitia...</i> , lap. 5.
5	neužfik- suota	Šarfmecė	Mergelė (virgo)	Virgo severa gero funestum pectore bellum: Pacis amore, globo moenia sterno meo.	Rusti mergelė, nešu gedulingą karą krūtinėje. Iš meilės taikai sa- va kulka griauņu mūrus.				<i>Strzelbay</i> <i>Munitia...</i> , lap. 5 v.
6	neužfik- suota	Šarfmecė	Mergelė (virgo)	Crudelis virgo, foedus ⁶ pa- cemque perosa: Bella sequor, vastans fulmi- ne cuncta meo.	Žiauri mergelė santaika ir ramybe bjaurisi. Karus lydžiu savo viską naik- nanciu žaibu.				<i>Strzelbay</i> <i>Munitia...</i> , lap. 5 v.
7	neužfik- suota	Kartauna	Sirena (Syren)	Syren ego ne tu tenearis carmi- ne nostro: Cantus sunt nostri, funera certa tua.	Esu sirena, ne [tam, kad] tave sulaukyčiau mūsų giesme. Dainos yra mū- sų, [o] užtikrin- tos laidotuvės – tavo.				<i>Strzelbay</i> <i>Munitia...</i> , lap. 5 v.

8	neužfksuota	Kartauna	Sirena (Sirena)	Syrena Oceano, quam astu contempsit Ulysses: Terroris contra astum, fulmina porto modo.	[Esu] Sirena, kurią okeane sumaniai su- menkino Uliasa ⁷ . Dabar žemėje prieš klastą žaibus nešu.			<i>Strzelba y</i> <i>Munitia...</i> , lap. 5 v.
9	neužfksuota	lakštinalgala	Lakštinalgala (Philomena)	SUM PHILOMENA ET VIM FACTAM MIHI CONQUEROR IPSA: IPSA ET HOSTILES VINDICO MORTE MANUS	Esu Filomena, pati skundžiuosi smurtu, man pa- darytu. [Aš] pati mirtimi baudžiu priešų pajėgas			<i>Strzelba y</i> <i>Munitia...</i> , lap. 5 v.
10	neužfksuota	lakštinalgala	Lakštinalgala (Philomena)	Sum Philomena tibi, sed dirus ad omnia Bubo. Hospiti ⁸ cantus, fulmen at hostis habet.	Tau esu Filomena, tačiau visiems kitiems – baisioji Pelėda. Svečiui dainą, o priešams žaibą turiu.			<i>Strzelba y</i> <i>Munitia...</i> , lap. 5 v.
11	neužfksuota	notšlanga	Gyvate (Serpens)	Immanis serpens, iratum sibilla mons- trant: Omne perit, qu- icquid tangitur ore meo.	Milžiniška gy- vate rodo pikta sibiļę – viskas, ką palies mano lūpos, pražus.			<i>Strzelba y</i> <i>Munitia...</i> , lap. 5 v.

4 Originale POLONUM.

5 Žodžių žaismas. Augustus vertiamas ir kaip *Augustas* (valdovo vardas), ir *didingas*.

6 Originale FEDUS.

7 Romėnų sakmėse Uliasa, o graikų – Odisejas. Herojus, nugalėjęs sirenas.

8 Originale HOSTI TU CANTUS.

Eil. nr.	Pagamimo metai	Patrankos tipas	Patrankos vardas	Užrašas lotynų k.	Užrašo vertimas į lietuvių k.	Heraldiniai iraišai	Užrašas švedų kalba	Užrašo vertimas į lietuvių k.	Pastabos
12	neužfiksuota	not-šlanga	Gyvatė (Serpens)	Magnus ego serpens, sum magnus et hostibus hostis: Fauces sulfureum fulmina virus habent.	Aš – didelė gyvatė, esu didelė priešė priešams. [Mano] gerkles žaibai sieros nuodų turi.				Strzelba y Munitia..., lap. 5 v.
13	neužfiksuota	Dainininkė (špie-waczka)	Dainininkė (špie-waczka)	Hostibus exitium tristes cantabo ruinas: Et nullam obsessis stare salutis opem.	Priešams pražūtį ir liūdnus griuvėsius dainuosiu, ir jokios pagalbos apsuptiesiems išsigelbėti.				Strzelba y Munitia..., lap. 6.
14	neužfiksuota	Švilpukas (piszczek)	Švilpukas (piszczek)	Trahitio cantu muri crevisse feruntur: Carmine nunc cernes dissolvisse meo.	Pasakojama, kad dėl dainavimo mūrai augdami kyla, dabar dėl mano giesmės irdami griūva.				Strzelba y Munitia..., lap. 6.
15	neužfiksuota	Būgnininkė (bembennicza)	Būgnininkė (bembennicza)	Trahitio cantu muri crevisse feruntur: At pulsu cernes dissolvisse meo	Pasakojama, kad dėl dainavimo mūrai augdami kyla, bet dėl mano smūgio irdami griūva.				Strzelba y Munitia..., lap. 6.
16	neužfiksuota	Ugninė patranka	Ugninė katė (Ignitus catus)	Ignitus catus ⁹ flammis et fulmina iacto: Mille dolos fugito, fulmina catus habet	Ugninė katė, svaidau ugnines liepsnas bei žaibus. Išvengiu tukstancio pasaulį, katė turi savo liepsnas.				Strzelba y Munitia..., lap. 6.

17	neužfiksuota	Didžioji mortyra	Nil vallum murus, nil propugnacula veniet fulmen, ut hostis eris.	Joks mūras siena, nei įtvirtinimai nepadės. Iš aukštai ateis žaibas, jei būsi priešas.	Strzelbay Munitia..., lap. 6 v.
18	neužfiksuota	Feldšlanga	Angis ego pomum mortemque in gutture ¹⁰ portos Adam, poma cavete ¹¹ mea.	Esu angis, obuolių ir mirtį nešioju gerklėje. Obuolių pagautas Adomas. Saugokitės mano obuolių.	Strzelbay Munitia..., lap. 6 v.
19	neužfiksuota	Falkonas (sakalas)	Falco vocor, rostro defalco, cuncta recurvo: Terrificum gero fulmen in ore, cave.	Vadinuosi sakalas, lenktu snapu visa pjaunu. Lūpose nešioju siaubingą žaibą. Saugokis.	Strzelbay Munitia..., lap. 7.
20	neužfiksuota	Kvartiršlangė	Serpens exiguus sed saeva ad vulnera velox: Cogantur, quo hostes ultima saepe pati.	[Esu] angis mažas, tačiau ūmias žaizdas [daryti] greita. Tegalvoja priešai dažnai kentėti galutinius [dalykus].	Strzelbay Munitia..., lap. 7 v.

9 Žodžių žaismas: *Ignitus catus* gali būti vertiama kaip *ugninis katinas*. Taip buvo vadinamos patrankos, šaudžiusios degančiais sviediniais. Iki šiol istoriografijoje versta kaip *gudrios liepsnos*. Plg. NOWAK, Tadeusz Marian. O „mówiących działach” artylerii polskiej XVI–XVIII wieku. *Napis*, Seria XII, 2006, Warszawa, p. 392.

10 Originale GUTURE.

11 Originale CAVETO.

Eil. nr.	Pagamimo metai	Patrankos vardas	Patrankos tipas	Užrašas lotynų k.	Užrašo vertimas lietuvių k.	Heraldiniai iraišai	Užrašas svedų kalba	Užrašo vertimas lietuvių k.	Pastabos
21	neužfiksuota		Vidutinė mortyra	Et globus et flamma est, portans incendia flammæ: Et nostrum sequitur certa ruina globum.	Yra ir sviedinys, ir liepsna. Liepsnos neša gaisrus, o mūsų sviedinys – tikrą sunaikinimą.				Strzelbay Munitia..., lap. 7 v.
22	neužfiksuota	Sakalėlis (falconetes)	Didysis falconetas	Sum falconetes ¹² hostis, castrisque, virisque: Pello acies, agmina: victor ego.	Esu falconetas, tvirtovių ir kariuomenių priešas. Išsklaidau kavalerijos [ir] turmas, agmina: rikiuotes. Esu nugalėtojas.				Strzelbay Munitia..., lap. 8.
23	neužfiksuota		Vidutinis falconetas	Corpore parvus ego, sed magnis viribus hostes: Sternite, tuos, qui tua castra petunt.	Esu mažo kūno, bet galingomis jėgomis guldau priešus, kurie į tavo, Augustai, tvirtoves kėsiasi.				Strzelbay Munitia..., lap. 8 v.
24	neužfiksuota		Serpentinis (Serpentin)	Iipse ego cum hostiis ulciscar foedera rupta: Nostrum et qui pacem depopulare volunt	Aš pats priešus baudžiu [], kurie] taikos sutartis sulaužo – mūsų ir jų taiką sunaikinti norėjo.				Strzelbay Munitia..., lap. 9.
25	neužfiksuota		Mažoji mortyra	Saepe meum fulmen mirabitur impius hostis: Et coelum, dicet iratum, dicet habere sibi.	Dažnai mano žaibu žavisi nedoras priešas ir sako, [kad] prieš save turi supykusį dangų.				Strzelbay Munitia..., lap. 9 v.

26	neužfiksuota	neužfiksuota	Saeva Sigmundus primus Rex fulmina mitto: An solos superos fulmen habere putas.	Žygmantas Pirmasis, Karalius. Gresmingus žaibus svaidau. Ar manai, [kad] tik vienai dievaičiai žaibus teturi.			<i>Strzelba y Munitia...</i> , lap. 11.
27	neužfiksuota	neužfiksuota	Arma Sigmundi patris, en imita- tus, et ausus: Hostiles acies fulmine sterno meo.	Ginkluotė Žygimanto Tėvo, štai sekančių ir įsidrąsinusių priešų rikiuo- tę savo žaibu sugriaunu.			<i>Strzelba y Munitia...</i> , lap. 11.
28	neužfiksuota	Mąžoji akmen- šaudė patranka	Hostis in inte- ritum saxum iaculamur et ignes Ut cadat, et multo sanguine tingat humum.	Priešo sunaikini- mumui akmenį ir ugnį metome, kad kristų ir krauju gausiai žemę prisotintų.			<i>Strzelba y Munitia...</i> , lap. 12.
29	1529– 1548 ¹³		SIGISMVNDVSD G / PRIMVS REX POLO / NIE ETC ME / FACERE / [ORDINA / VIT	Žygmantas Pirmasis, Lenkijos Karalius ir t. mane pagaminti užsakė.	Ant 4 laukų skydo Lenkijos ir Lietuvos herbai.		GRODZICKA, Maria. Zabytkowe działa spiżowe w zbiorach polskich. <i>Studia i materiały do historii wojsko- wości</i> , 1960, t. 6, cz. 2, Warszawa, p. 374.

12 Originale FALCANETES.

13 Kadangi ant erelio krūtinės pavaizduota Žygimanto Augusto monograma, patranka turėjo būti pagaminta po jo karūnacijos, tarp 1529 ir 1548 m., nors heraldinių įrašų išsidėstymas yra būdingesnis Žygimanto Senojo valdymo metu lietoms patrankoms.

Eil. nr.	Pagamini- mo metai	Patran- kos tipas	Patrankos vardas	Užrašas loty- nų k.	Užrašo vertimas lietuvių k.	Heraldiniai įrašai	Užrašas švedų kalba	Užrašo verti- mas lietuvių k.	Pastabos
30	1547	„kaban- čioji“ mortyra		1547 SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE, MAGNUS DUX LITHUANIAE] ME PECIT	1547 m. Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas mane padarė.	Du skydai (Vytis ir Gediminaičių stulpai), vir- šuje sujungti Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	MED GUDS HIELP AF K. CARL D. XII TAGIT MED PESTNINGEN KOKENHUSEN 11 IULII 1701	Su Dievo pagalba paimta iš Kuoknesės tvirtovės [dab. Latvija] kara- liaus Karolio XII 1701 m. liepos 11 d.	<i>Armémuseum Rit- ningssamlingen J</i> 3 volym 45, Band 1 AM 5377, 75 viršuje dešinė.
31	1547	Trumpoji patranka		1547 SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE] MAGNUS DUX LITHUANIAE]. N° 85*	1547 m. Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas.	Du skydai (Vytis ir Gediminaičių stulpai), vir- šuje sujungti Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	MED GUDS HIELP AF K. CARL D. XII TAGIT MED STADEN ELBING D. 3 DECEMB. 1703	Su Dievo pagal- ba paimta ka- raliaus Karolio XII Elbingo mieste 1703 m. gruodžio 3 d.	<i>Armémuseum Rit- ningssamlingen J</i> 3 volym 45, Band 3 AM 5379, 69.
32	1552	Ilgoji pa- tranka		1552 G[erdt] B[ennick]	1552 m. G[erdtas]. B[ennickas]	Skydas su Sforzų herbu	MED GUDS HIELP AF K. CARL D. XII TAGIT MED STADEN ELBING D. 3 DECEMB. 1703	Su Dievo pagal- ba paimta ka- raliaus Karolio XII Elbingo mieste 1703 m. gruodžio 3 d.	<i>Armémuseum Rit- ningssamlingen J</i> 3 volym 45, Band 2 AM 5378, 64 apačioje.
33	1553	Ilgoji pa- tranka		S[igismundus] 1553 A[ugustus] SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE	1553. Žygimantas Augustas Lenkijos kara- lius, Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	Šešių laukų Žygimanto Augusto skydas, vaimikuotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	[rašas neįskaito- mas]	Su Dievo pagal- ba paimta ka- raliaus Karolio XII Elbingo mieste 1703 m. gruodžio 3 d.	<i>Armémuseum Ritningsamlingen</i> J 3 volym 45, Band 2 AM 5378, 60 viršuje.

* Šios ir kai kurių kitų patrankų gale pateikiami arabiški arba romėniški skaitčiai. Jų tikslas nėra žinomas, tačiau neabejojama, kad tai nėra išrašų perrašinėtojų klaida. Vėliaus gynybinės sienos bastijoje yra saugomos dvi patrankos su įrežtais romėniškais skaitčiais.

34	1553	Ilgoji pa- tranka	MAGNUS DUX LITH[UANIAE] ME FECIT CORPORE PARVUS EGO, SED MAGNIS VIRIBUS HOSTES STERNO AUGUSTE TUOS, QUI TUA CASTRAS PETUNT	Lietuvos didysis kunigaikštis mane pagamino. Esu mažo kūno, bet galingomis jėgomis guldau priešus, kurie į tavo, Augustai, tvirtoves kėsi- nasi	1553 m. Žygmantas Augustas Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis mane pagamino. Esu mažo kūno, bet galingomis jėgomis guldau priešus, kurie į tavo, Augustai, tvirtoves kėsi- nasi	Šešių laukų Žygmanto Augusto skydas, vaimikuotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	[rašas neįskaito- mas]	<i>Armémuseum</i> <i>Ritningsamlingen</i> J 3 volym 45, Band 2 AM 5378, 60 apacioje.
----	------	----------------------	--	--	---	--	---------------------------	--

Eil. nr.	Pagamimo metai	Patrankos tipas	Patrankos vardas	Užrašas lotynų k.	Užrašo vertimas lietuvių k.	Heraldiniai iraišai	Užrašas švedų kalba	Užrašo vertimas lietuvių k.	Pastabos
35	1553	Ilgoji patranka falkontas		S[igismundus] 1553 A[ugustus] SIGISMUNDUS AUGUST REX POLONIAE MAGNUS DUX LITH[UANIAE] CORPORE PARVUS EGO SED MAGNIS VIRIBUS HOSTES STERNO AUGUSTE TUOS QUI TUA CASTR PETUNT	1553 m. Žygmantas Augustas Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis. Esu mažo kūno, bet galingomis jėgomis guldau priešus, kurie į tavo, Augustai, tvirtoves kėsiniasi	Šešių laukų Žygmanto Augusto skydas, vainikuotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure			Armémuseum Ritningssamlingen J 3 volym 45, Band 3 AM 5379, 68.
36	1553	Ilgoji patranka falkontas		S[igismundus] 1553 A[ugustus] SIGISMUNDUS AUGUST REX POLONIAE MAGNUS DUX LITH[UANIAE] CORPORE PARVUS EGO SED MAGNIS VIRIBUS HOSTES STERNO TUOS QUI TUA CASTR PETUNT	1553 m. Žygmantas Augustas Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis. Esu mažo kūno, bet galingomis jėgomis guldau priešus, kurie į tavo, Augustai, tvirtoves kėsiniasi	Šešių laukų Žygmanto Augusto skydas, vainikuotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	MED GUDS HIELP AF K. CARL D. XII TAGIT MED STADEN TORN D. 4 OCTOB. A. 1703 T	Su Dievo pagalba paimita karaliaus Karolio XII Torunės mieste 1703 m. spalio 4 d. T	Armémuseum Ritningssamlingen J 3 volym 45, Band 2 AM 5378, 18 viršuje.

37	Po 1553	haubica			Trys herbi- niai skydai (Erelis, Vytis, Habsburgų herbas)	MED GUDS HIELP AF KON. CARL D. XII TAGIT UTURSTADEN SANDOMIR. D. XII NOVEMB. 1702 SAN	Su Dievo pagal- ba paimta ka- raliaus Karolio XII Sandomiro mieste 1702 m. lapkričio 12 d. SAN	<i>Armémuseum</i> <i>Ritningsamlingen</i> J 3 volym 45, Band 1 AM 5377, 122 viršuje.
38	Po 1553	haubica			Trys herbi- niai skydai (Erelis, Vytis, Habsburgų herbas)	MED GUDS HIELP AF KON. CARL D. XII TAGIT UTURSTADEN SANDOMIR. D. XII NOVEMB. 1702 SAN	Su Dievo pagal- ba paimta ka- raliaus Karolio XII Sandomiro mieste 1702 m. lapkričio 12 d. SAN	<i>Armémuseum</i> <i>Ritningsamlingen</i> J 3 volym 45, Band 1 AM 5377, 122 apačioje.
39	1554	Ilgoji patranka falkone- tas	SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIAE ME FECIT ANNO 1554. SUM FALCONETES; HOSTIS CASTRISQUE VIRIS [...] ANNO 1554.	Lenkijos kara- lius, Lietuvos di- dysis kunigaikš- tis Žygimantas Augustas mane padarė 1554. Esu falkonetas [sakalas]. Priešų tvirtoves ir pajėgas [...] 1554 metais.	Skydas su Gediminaičių stulpais. Šešių laukų Žygimanto Augusto skydas			NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki dział zdobytych przez Szwedów w Polsce w XVII i na początku XVIII w. <i>Studia</i> <i>i materiały do</i> <i>historii wojsko-</i> <i>wości</i> , 1976, t. 20, Warszawa, 46 prašas, p. 300– 301

Eil. nr.	Pagamimo metai	Patrankos tipas	Patrankos vardas	Užrašas lotynų k.	Užrašo vertimas lietuvių k.	Heraldiniai iršai	Užrašas švedų kalba	Užrašo vertimas lietuvių k.	Pastabos
40	1554	Ilgoji patranka falkontas		SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIAE MEFECIT ANNO 1554. S.A. ANNO 1554	Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas manepadarė 1554 metais. 1554	Skrydas su Gediminaičių stulpais. Šešių laukų Žygimanto Augusto skydas			NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki..., 47 įrašas, p. 300–301.
41	1554	Ilgoji patranka falkontas		SUM FALCONETES; HOSTIS CASTRISQUE VIRISQUE [...] 1555. SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIAE MEFECIT 1554 N° 104 IIII – XIX VIII	Esu falkontas, priešų tvirtovės ir pajėgas [...] 1555 m. Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas mane pagamino 1554 m.	Šešių laukų Žygimanto Augusto skydas, vainikuotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure			NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki..., 48 įrašas, p. 300–301.
42	1554	Ilgoji patranka		SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIAE MEFECIT ANNO 1554	Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas manepadarė 1554 metais.	Du skydai (Vyris ir Gediminaičių stulpai), viršuje sujungti karūna			NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki..., 49 įrašas, p. 300–301.

43	1554	Ilgoji patranka angis	ANGUIS EGO POMUM MORTEMQUE IN GUTTURE PORTO POMO CAPTUS ADAM POMA CAVETO MEA. 1554. SIGISMUNDUS AUGUS[TUS] REX POLO[NIAE] MAG[INUS] DUX LITHUANIAE] ME FECIT ANNO D[OMINI] [I] 1554 XIII - XVI - XVI	Esu angis, obuolių ir mirtį nešioju gerklėje. obuolių pagautas Adomas. Saugokitės mano obuolių. 1554. Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas mane pagamins 1554.	Šešių laukų Žygimanto Augusto skydas, vaimikuotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	Armémuseum Ritningsamlingen J 3 volym 45, Band 3 AM 5379, 72.
44	1555	Ilgoji patranka angis	ANGUIS EGO, POMUM MORTEMQUE IN GUTTURE PORTO, POMO CAPTUS ADAM, POMA CAVETO MEA. 1555 SIGISMUND[US] AUG[USTUS] REX POL[ONIAE] MAGN[US] DUX LITHUANIAE] ME FECIT 1555 N° 64 XV XVIX	Esu angis, obuolių ir mirtį nešioju gerklėje. obuolių pagautas Adomas. Saugokitės mano obuolių. 1555. Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas mane pagamins 1555.	Šešių laukų Žygimanto Augusto skydas, vaimikuotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	Armémuseum Ritningsamlingen J 3 volym 45, Band 3 AM 5379, 66.

Eil. nr.	Pagamimo metai	Patrankos tipas	Patrankos vardas	Užrašas lotynų k.	Užrašo vertimas į lietuvių k.	Heraldiniai įrašai	Užrašas švedų kalba	Užrašo vertimas į lietuvių k.	Pastabos
45	1555	Ilgoji patranka angis		ANGUIS EGO POMUM MORTE MQUE IN GUT- TURE PORTO POMO CAPTUS ADAM, POMA CAVETO MEA SIGISMUND[US] AUG[USTUS] REX POLON[IAE] MAG[NUS] DUX LITH[UANIAE] ME FECIT 1555	Esu angis, obuolių ir mirčių nešioju gerklėje. Obuolių pagau- tas Adomas. Saugokitės mano obuolių. Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas mane pagamino 1555 m.	Šešių laukų Žygimanto Augusto skydas, vaimikuotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure			Armémuseum Ritningssamlingen J 3 volym 45, Band 3 AM 5379, 75.
46	1555	Ilgoji patranka angis	Angis (Anguis)	ANGUIS EGO, POMUM MORTEMQUE IN GUTTURE PORTO, POMO CAPTUS ADAM, POMA CAVETO MEA. 1554 ¹⁴ . SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIAE ME FECIT 1555.	Esu angis, obuolių ir mirčių nešioju gerklėje. Obuolių pagau- tas Adomas. Saugokitės mano obuolių. 1554. Lenkijos kara- lius, Lietuvos di- dysis kunigaikš- tis Žygimantas Augustas mane pagamino 1555.	Šešių laukų Žygimanto Augusto skydas			NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki..., 54 įrašas, p. 302– 303.

47	1555	Ilgoji patranka anglis	Anglis (Anguis)	ANGUISEGO POMUM MORTEMQUE IN GUTTURE PORTO POMO CAPTUS ADAM, POMA CAVETO MEA 1555 SIGISMUN[DU]S AUGUSTUS REX POL[ONIAE] MAGNUS ¹⁵ DUX LITH[UANIAE] ME FECIT 1555	Esu anglis, obuolių ir mirtį nešioju gerklėje. Obuolių pagautas Adomas. Saugokitės mano obuolių. 1555. Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas mane pagamins 1555.	Šešių laukų Žygimanto Augusto skydas, vaimikuotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	<i>Armémuseum Ritningsamlingen</i> J 3 volym 45, Band 3 AM 5379, 80.
48	1555	Ilgoji patranka		Trahitio ¹⁶ cantu ¹⁷ muri crevisse feruntur ¹⁸ . Carmine nunc cernes dissolvisse meo.	Du skydai (Vytis ir Gediminaičių stulpai), viršuje sujungti Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki..., 57 įrašas, p. 302–303.	

14 Kadangi priėjimo prie šio įrašo nuorašo autorius neturi, yra remiamasi T. Nowako publikacija. Tai gali būti laikoma lenkų istoriko kolekto- rektūros klaida, mat panašių klaidų įpainiota ir kituose įrašuose (pvz., AM 5379-80). Klaidos išryškėja lyginant publikaciją su suskait- menintu dokumento originalu. Vis dėlto tam tikrais atvejais ir originaliuose dokumentuose nurodomos ant patrankų dvi skirtingos buvusios datos (pvz., AM 5379-77). Tai galima būtų vertinti kaip patrankos liejyklų, įrašo nurašytojo klaidą arba sąmoningą užmojų.

15 Originale MANG.

16 Originale TRAHITIO [?].

17 Originale CAPTU [?].

18 Originale FERUTUR.

Eil. nr.	Pagamimo metai	Patrankos tipas	Patrankos vardas	Užrašas lotynų k.	Užrašo vertimas į lietuvių k.	Heraldiniai įrašai	Užrašas švedų kalba	Užrašo vertimas į lietuvių k.	Pastabos
49	1556	Ilgoji patranka		SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIA ERUSIAE PRUSIAE MASOVIAE SUISIMPENSIS [...] FIERI ET BENIC [...] FECIT ANNO 1555	Lenkijos karalius, Lietuvos didysis, Rusijos, Prūsijos, Mazovijos kunigaikštis Žygimantas Augustas išlaidomis [...] padarė 1555 metais.	Du skydai (Vytis ir Gediminaičių stulpai), viršuje sujungti Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	MED GUDS HIELP AF K. CARL D. XII WAPEN TAGIT MED FESTNINGEN BIRSE D. 15 SEPT. A. 1704 UNDER GENERAL ADAM LEYONHUFWUDS ANFORANDE	Su Dievo pagalba: <i>Armémuseum</i> paimta karaliaus: <i>Ritningssamlingen</i> J 3 volym 45, Band 2 AM 5378, 93 viršuje.	
50	1556	Ilgoji patranka		SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIAE [ANNO] 1556	Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas. 1556 metai.	Du skydai (Vytis ir Gediminaičių stulpai), viršuje sujungti Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	MED GUDS HIELP AF K. CARL D. XII WAPEN TAGIT MED FESTNINGEN BIRSE D. 15 SEPT. A. 1704 UNDER GENERAL ADAM LEYONHUFWUDS ANFORANDE	Su Dievo pagalba: <i>Armémuseum</i> paimta karaliaus: <i>Ritningssamlingen</i> J 3 volym 45, Band 2 AM 5378, 93 apačioje.	

51	1556	Ilgoji patranka falkona	FALCO VOCO [RO]STRO DEFALCO CUM TARE CURVO. TERRIFICUM ¹⁹ GERO FULMEN IN ORE CAVE. 1554 SIGISMUND[US] AUGUSTUS REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIAE AN[NO] D[OMINII] 1556	Vadinduosi sakalais, lenktu snapu pjaunu. Lūpose nešioju siaubingą vainikuotas žaibą. Saugokis. 1554 metai. Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas. 1556	Šešių laukų Žygimanto Augusto skydas, vainikuotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki..., 60 prašas, p. 302– 303.
52	1556	Trumpoji patranka	CRUDELIS VIRGO FOEDUS PACEMQ[UE] PEROSA BELLA SEQUOR VASTANS FULMINE CUNCTA MEA 1555 SIGISMUND[US] AUGUST[US] REX POLONIA] E MAGNUS DUX LITHUANIAE E[TC]ETERA ME FECIT ANNO D[OMINII] 1556	Žiauri mergelė santauka ir ramybė bjaurisi. Karus lydžiu savo viską nainančiu žaibu. 1555 m. Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis ir t. Žygimantas Augustas mane pagamino 1556	Šešių laukų Žygimanto Augusto skydas, vainikuotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	<i>Armémuseum</i> <i>Ritningssamlingen</i> J 3 volym 45, Band 3 AM 5379, 81.

19 Originale TERRIFICUM.

Eil. nr.	Pagamimo metai	Patrankos tipas	Patrankos vardas	Užrašas lotynų k.	Užrašo vertimas lietuvių k.	Heraldiniai įrašai	Užrašas švedų kalba	Užrašo vertimas lietuvių k.	Pastabos
53	1556	Ilgoji patranka	angis	VOCO ANGUIS EGO, POMUM MORTEMQUE IN GUTTURE PORTO, POMO CAPTUS ADAM, POMA CAVETO MEA. SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIAE ME FECIT ANNO DOMINI 1556	Šaukiu: esu angis, obuolį ir mirtį nešioju gerklėje. Obuoliu pagautas Adomas. Saugokitės mano obuolių. Lenkijos karalius, AUGUSTUS didysis kumigaikštis POLONIAE MAGNUS DUX Žygmantas Augustas mane pagamino 1556 Viešpaties metais.				NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki..., 62 įrašas, p. 304– 305.
54	1556	Ilgoji patranka		SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIAE ME FECIT 1556	Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kumigaikštis Žygmantas Augustas mane pagamino 1556 metais.	Du skydai (Vytis ir Gedimainičų stulpai), viršuje sujungti karūna			NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki..., 63 įrašas, p. 304– 305.
55	1556	Ilgoji patranka		SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIAE 1556 ²⁰	Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kumigaikštis Žygmantas Augustas. 1556 m.	Du skydai (Vytis ir Gedimainičų stulpai), viršuje sujungti karūna			NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki..., 64 įrašas, p. 304– 305.

56	1556	Ilgoji patranka	SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIAE 1556 ²¹	Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas. 1556 m.	Du skydai (Vytiš ir Gediminaičių stulpai), viršuje sujungti karūna	NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki..., 65 įrašas, p. 304–305.
57	1557	Trumpoji patranka	SIGISMUNDUS AUG[USTUS] REX POLONIAE] MAG[INUS] DUX LITHUANIAE] ME FECIT 1557	Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas mane pagamino 1557 [metais].	Du skydai (Vytiš ir Gediminaičių stulpai), viršuje sujungti Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	Armémuseum Ritningsamlingen J 3 volym 45, Band 3 AM 5379, 70.
58	1559	Ilgoji patranka	SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIAE 1559 VIII. VI. II. № 18	Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas. 1559.	Du skydai (Vytiš ir Gediminaičių stulpai), viršuje sujungti karūna	NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki..., 67 įrašas, p. 304–305.
59	1561	Trumpoji patranka	SIGISMUN[DUS] AUG[USTUS] REX POL[ONIAE] MAG[INUS] DUX LIT[HUANIAE] 1591 ²² N. I. XXIII. III.	Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas. 1591.	Du skydai (Vytiš ir Gediminaičių stulpai), viršuje sujungti Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	Armémuseum Ritningsamlingen J 3 volym 45, Band 3 AM 5379, 71.

20 T. M. Nowakas mini, kad po daros pridėtas užrašas SOGDJAN, užrašytas kirilika. Pgl.: NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki dział zdobytych przez Szwedów w Polsce w XVII i na początku XVIII w. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1976, t. 20, Warszawa, p. 305, 64 įrašas.

21 T. M. Nowakas mini, kad po daros pridėtas užrašas SOGDJAN, užrašytas kirilika. *Ten pat*, p. 305, 65 įrašas.

22 Žygimantas Augustas mirė 1572 m., tad čia greičiausiai įsivėlė korektūros klaida. Turėtų būti 1561 m. Klaidą galėjo įvelti Pilypas Tėliotas perrašydamas įrašus arba patrankų liejikai.

Eil. nr.	Pagamini- mo metai	Patran- kos tipas	Patrankos vardas	Užrašas loty- nų k.	Užrašo vertimas lietuvių k.	Heraldiniai irašai	Užrašas švedų kalba	Užrašo verti- mas lietuvių k.	Pastabos
60	1561	Ilgoji patranka		SIGISMUND[US] AUGUST[US] REX POLONIAE] MAGNUS DUX] LITHUANIAE ANNO 1561 HANS EBERT	Lenkijos kara- lius, Lietuvos di- dysis kunigaikš- tis Žygimantas Augustas. 1561 metais. Hansas Ebertas.	Du skydai (Vyti- s ir Gedimainaičių stulpai), viršuje sujungti Lietuvos didžiojo kuni- gaikščio kepure			<i>Armémuseum</i> <i>Ritningssamlingen</i> J 3 volym 45, Band 3 AM 5379, 78.
61	1562	Ilgoji patranka		SIGISMUNDUS AUGUST[US] REX POLONIAE] MAGN[US] DUX LITUANIAE] ET CETERA] ANNO 1562 HANS SEBER GOS[US] MICH mane	Lenkijos kara- lius, Lietuvos didysis ir t. t. kunigaikštis Žygimantas Augustas. 1562 metai. [vokiečių k.] Hansas Seberis išliejo mane	Du skydai (Vyti- s ir Gedimainaičių stulpai), viršuje sujungti Lietuvos didžiojo kuni- gaikščio kepure			<i>Armémuseum</i> <i>Ritningssamlingen</i> J 3 volym 45, Band 3 AM 5379, 76.
62	1564	Ilgoji pa- tranka		SIGISMUND[US] AUGUST[US] REX POLONIAE] MAGN[US] DUX LITHUANIAE] ET CETERA] 1564	Lenkijos kara- lius, Lietuvos didysis ir t. t. kunigaikštis Žygimantas Augustas. 1564.	Du skydai (Vyti- s ir Gedimainaičių stulpai), vir- šuje sujungti Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure			<i>Armémuseum</i> <i>Ritningssamlingen</i> J 3 volym 45, Band 3 AM 5379, 73.
63	1564	Ilgoji pa- tranka		1564 STANISLAUS LATAL- SKI COMES ALBANSIN, LITHUANIAE] LAWIENSIS SLOCHOVIENSIS CAPITANEUS RESTAURAVIT	1564 m. Kilmingasis Stanislawas Latałskis iš Labišino, Inowroclavo seniūnas restau- ravo.	Keturių laukų herbis skydas (du ereliai ir 2 Vyčiai). Skydas su herbu Prawdzic	MED GUDS HIELP AFK. CARL D. XII TAGIT I POLEN D. 8 IULII 1702	Su Dievo pagalba paimta Lenkijoje kara- liaus Karolio XII 1702 m. liepos 8 d.	<i>Armémuseum</i> <i>Ritningssamlingen</i> J 3 volym 45, Band 1 AM 5377, 95 viršuje.

64	1564	„kaban- čioji“ moryra	SIGISMUND[US] AUGUST[US] REX POLONIAE] MAG[NUS] DUX LITHUANIAE] 1564	Lenkijos kara- lius, Lietuvos di- dysis kunigaikš- tis Žygimantas Augustas. 1564 m.	Du skydai (Vytis ir Gediminaičių stulpai), vir- šuje sujungti Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure	MED GUDS HIELP AF K. CARL D. XII TAGIT MED FESTNINGEN KOKENHUSEN 11 JULII 1701	Su Dievo pagalba paimta iš Kuoknesės tvirtovės [dab. Latvija] kara- liaus Karolio XII 1701 m. liepos 11 d.	<i>Armémuseum</i> <i>Ritningsamlingen</i> J 3 volym 45, Band 1 AM 5377, 75 viršuje dešinėje.
65	1565	Ilgoji pa- tranka	SIGISMUND[US] AUGUST[US] REX POLONIAE] MAG[NUS] DUX LITHUANIAE]. 1565.	Lenkijos kara- lius, Lietuvos di- dysis kunigaikš- tis Žygimantas Augustas. 1565.	Du skydai (Vytis ir Gediminaičių stulpai), vir- šuje sujungti Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure			<i>Armémuseum</i> <i>Ritningsamlingen</i> J 3 volym 45, Band 3 AM 5379, 79.
66	1565	Ilgoji pa- tranka	SIGISMUNDUS AUGUSTUS REX POLONIAE MAGNUS DUX LITHUANIAE. 1565.	Lenkijos kara- lius, Lietuvos di- dysis kunigaikš- tis Žygimantas Augustas. 1565.	Du skydai (Vytis ir Gediminaičių stulpai), viršuje sujungti karūna			NOWAK, Tadeusz Marian. Rysunki..., 80 įrašas, p. 306– 307.
67	1569	Ilgoji pa- tranka	SIGISM[UNDUS] AUG[USTUS] REX POL[ONIAE] MAGN[US] DUX LIT[HUANIAE] ME FIERI FECIT ANNO 1569	Lenkijos kara- lius, Lietuvos di- dysis kunigaikš- tis Žygimantas Augustas. 1569 metais.	Du skydai (Vytis ir Gediminaičių stulpai), vir- šuje sujungti Lietuvos didžiojo kunigaikščio kepure			<i>Armémuseum</i> <i>Ritningsamlingen</i> J 3 volym 45, Band 3 AM 5379, 67.